

06.01.2016

TÜRKİYE'DE ROMAN MAHPUS OLMAK

Aylin Çelikçi

TCPS
kitaplığı

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
T Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumları
Mektup Okuma Komisyonu Başkanlığı
GÖRÜLDÜ

TCPS
kitaplığı

TCPS Kitaplığı 12

Türkiye’de Roman Mahpus Olmak / Aylin Çelikçi

Editör: Mustafa Eren

Kapak ve Sayfa Tasarım: Tayfun Koç

ISBN 978-605-82675-2-7

Baskı: Ekim 2017

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Billurcu Sokak,

No:5 Daire:2 Beyoğlu / İstanbul

Telefon: 0212 293 69 82

e-posta: info@tcps.org.tr

Baskı ve Cilt

İncekara Kağ. Mat. Yay. ve Dış Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212 501 0883

Bu kitap Avrupa Birliği’nin desteğiyle basılmıştır.
Kitabın içeriği Avrupa Birliği’nin resmi görüşlerini yansıtmaz.
Burada verilen bilgi ve sunulan görüşler CİSST’a aittir.

**TÜRKİYE'DE
ROMAN
MAHPUS
OLMAK**

Aylin Çelikçi

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz	7
2. Giriş	29
3. Romanlar Kimlerdir?	34
4. Romanlara Dair Çözüm Getirilmesi Gereken Konular	37
Türkiye'deki Romanların Durumuna Dair	37
a) Eğitim	38
b) İstihdam	41
c) Barınma	46
d) Ayrımcılık	50
e) Ayrımcılık Karşıtı Kanunlar	53
5. Hapishanede Romanlar	59
1. Hapishanedeki Romanlara Dair	59
a) İstatistik	60
b) Yaşanabilecek Olası Sorunlar	62
Okuma Yazma	62
Ekonomik Sorunlar	65
Sağlık Kaynaklı Sorunlar	70
Kültürel İhtiyaçlar	74
Dil	76
Din	76
2. Yabancı ve Aynı Zamanda Roman Olan Mahpuslar	77
3. Kadın Mahpuslar	78
4. Kültürel Etkinlikler / Atölyeler	79
5. Ailelerin Cezalandırılması	80
6. Sonuç - Öneriler	84
Ekler: İki Rapor İki Ülke	87
Ek1. Romanya Hapishanelerinde Roman Nüfusu	87
Ek 2. Hapishanedeki İnsanlar: Çingeneler, Romanlar ve Gezginler	94

1. ÖNSÖZ

Elinizde tuttuğunuz bu kitap, çalıştığımız spesifik alanlara ilişkin 8. el kitabımız. Daha önce Türkiye’de Hasta Mahpus Olmak, Türkiye’de Kadın Mahpus Olmak, Türkiye’de Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpus Olmak, Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, Türkiye’de Yabancı Mahpus Olmak, Türkiye’de LGBTİ Mahpus Olmak, Türkiye’de İşçi Mahpus Olmak kitaplarını yayınlamıştık. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği/ Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (CİSST/TCPS) olarak “özel ihtiyaçları olan mahpuslar” olarak nitelendirdiğimiz mahpus gruplarına ilişkin çalışmaları ve bu alanda bilgi üretilmesini önemsiyoruz. Bu önemin gereği olarak önümüzdeki günlerde yeni yayınlarla karşınızda olacağız.

***

Akıl hastaneleri, huzurevleri, askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar, manastırlar, tekkeler... Esir kampları, toplama kampları, islahevleri, hapishaneler... Tüm bu kurumları, ilk grupta yer alanlarla ikinci gruptakileri bir araya getiren ortak özellik “total kurum” oluşlarıdır. Total kurumlar, içerisindeki insanlar için kuşatıcıdır, dışarıyla kurulan toplumsal ilişkiye engel oluştururlar. Bu kurumlarda yönetilmesi planlanan geniş insan yığınları (akıl hastaları,

yaşlılar, askerler, öğrenciler, esirler, mahpuslar...) ile yönetici personel arasında keskin sınırlar vardır ve yönetilenler için günlük faaliyetler sıkı bir şekilde programlanır. Bir yanda elinde otoriteyi tutan küçük grup vardır diğer yanda ise bu otoriteye sorgusuz sualsiz itaat etmesi beklenen yığınlar... Sosyolog Erving Goffman, 1961 yılında yayınladığı ve “Asylums” adını taşıyan kitabında¹ total kurumların özelliklerini ortaya koyarken, Philip Zimbardo ise 1971 yılında gerçekleştirdiği “Stanford Hapishane Deneyi” veya “Zimbardo Deneyi” olarak bilinen deneyi ile bu kurumların patolojik yanını gözler önüne serer.² Otoritenin keskin sınırlarla ikiye ayrıldığı böylesi kurumlarda yönetenlerden yönetilenlere yönelecek kötü muamele ve şiddetin zemini her zaman vardır. Şiddet, total kurumların patolojik karakteridir. Bu şiddetin tamamen ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı ise ayrı bir tartışma konusudur.

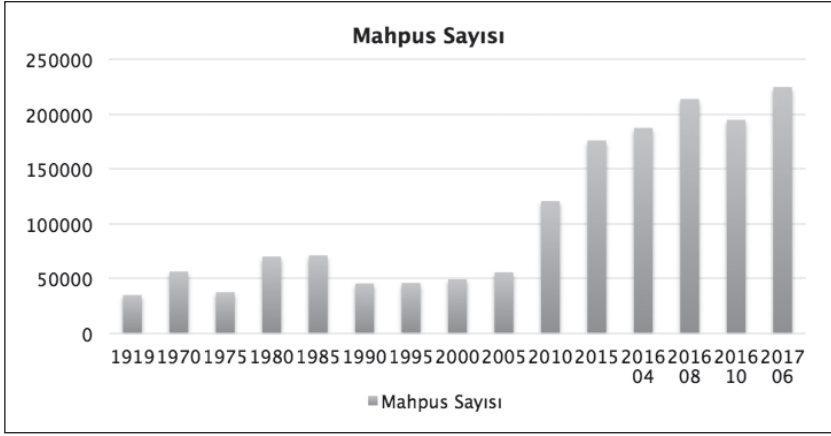
“Total kurumlar” ve onların patolojik karakteri olarak “şiddet” tartışması Türkiye için güncel bir anlam ifade ediyor. “Güncel” çünkü başlıca total kurumlardan biri olan hapishaneler ve hapis cezası Türkiye’de giderek artan bir yer ediniyor kendisine.

Artışta, Avrupa’da Birinci, Dünyada Onuncu...

Türkiye’de 1919 yılında mahpus sayısı 35.035’di. 1950’lerden itibaren, 2005 yılına kadar mahpus sayısı 50 bin civarında seyretmiştir. Bunun tek istisnası 1980 darbe yıllarıdır. 2005 yılında 55.870 olan mahpus sayısı düzenli bir artış ile 2017 yılına gelindiğinde 224 bine çıkmıştır. 3 katı aşan bir artış söz konusudur.

1 Erving Goffman, Tımarhaneler, Heretik Yayınları, Ankara 2015

2 Zimbardo Deneyi’ne ilişkin anlatım ve değerlendirme için bakınız: Mustafa Eren, Kapatılmanın Patolojisi/Osmanlı’dan Günümüze Hapishanenin Tarihi, Kalkedon Yayıncılık, Mart 2014

Bu düzenli artış sürecinde önemli kırılma noktalarından birini 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrası süreç oluşturmaktadır. Darbe girişiminden sonraki bir yıl içinde 50.504³ kişi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile ilgili oldukları iddiasıyla tutuklanmış olmasına rağmen bu oranda bir artış istatistiklere yansımamaktadır. Bunun nedeni Kanun Hükmünde Kararnemelerle (KHK) çıkarılan örtük aflardır. Örneğin 17 Ağustos 2016 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kısmı (özel) bir af çıkarılmış ve ilk aşamada 38 bin mahpus tahliye edilmiştir (Bu aftan yararlanacak kişi sayısının toplamda 93 bin civarında olması planlanmaktaydı).⁴ Bu durum, istatistiklerde ciddi bir sıçramanın önüne geçmiştir.

Mahpus sayısının artışının dünyada nereye denk düştüğüne baktığımızda ise şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Türkiye, Avrupa

3 Dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın ilgili açıklaması için bakınız: <http://www.harbigazete.com.tr/gundem/15-temmuz-sonrasi-surecinin-tutuklu-sayisi-51-bin-h18288.html>

4 CİSST/TCPS’in 3 Kasım 2016 tarihli açıklamasında bu durum değerlendirilmektedir: <http://www.tcps.org.tr/?q=node/354>

Konseyi'nin açıkladığı 2015 yılı verilerine göre, mahpus sayısındaki artış oranında Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke içinde ilk sıradadır. 2005-2015 yılları arasında Türkiye'nin yüz bin kişi başına düşen mahpus sayısı yüzde 190,6 oranında artmıştır.⁵

Avrupa Konseyi'nin açıkladığı istatistik incelendiğinde önemli bazı başka tespitler yapabilmek de mümkündür. Konseyin istatistiğini tuttuğu 53 ülke ve bağlı bölgenin, 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısına bakıldığında 2005 yılından 2015 yılına,

1. 53 ülke ve bağlı bölge içinden 25'inde artış, 17'sinde düşüş yaşanmıştır (11'inde ise bazı yılların verileri eksik olduğu için hesaplama yapılamamıştır).
2. Düşüş yaşanan ülkeler sırasıyla şunlardır: Hollanda (%43,8), Moldova (%34,9), Estonya (%35,7), Letonya (%28,7), Bulgaristan (%28,1), Danimarka (%26,5), Lihtenştayn (%26,4), İsveç (%25,2), Finlandiya (%24,9), Lüksemburg (%23), Almanya (%19,1), Romanya (%17,2), İtalya (%15,4), Polonya (%13,8), Moldova (%11,9), Avusturya (%2,8), İspanya (%0,8).
3. Artış yaşanan ülkeler içinde yüzde 50'nin üzerinde artışın yaşandığı 4 ülke vardır: Türkiye (%190,6), Arnavutluk (%89,7), San Marino (%79,8), Makedonya (%61,2).
4. 2014 yılından 2015 yılına yaşanan dönüşüme bakıldığında ise 53 ülke ve bağlı bölgeden 38'inde düşüş, 9 ülkede ise artış yaşandığı görülmektedir (6 ülke hakkında ise yeterli veri yoktur). Bu veriler 2005-2015 verileri ile karşılaştırıldığında

---

5 Council of Europe Annual Penal Statistics'in Türkiye için duyurduğu 2005 ve 2015 rakamları ve 100 bin kişi başına düşen mahpus oranı sırasıyla 54.296/75,8 ve 173.522/220,4'dür.

17 ülkede yaşanan düşüşün 2015 yılında 38 ülkede yaşandığı, artışın ise 25 ülkeden 9'a gerilediği görülecektir. Bu durumda Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde son yıllarda mahpus sayısında azalma yaşandığı ve bu azalma durumunun giderek artan bir ivme ile devam ettiği söylenebilir.

Avrupa Konseyi'nin 2015 yılı verilerini dikkate alarak açıkladığı, üye ülkelerin 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısına bakıldığında ise ilk 10 ülke aşağıdaki gibidir:⁶

ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
Rusya Federasyonu	642.470	445
Litvanya	8.022	277,7
Gürcistan	10.242	274,6
Azerbaycan	24.197	249,3
Letonya	4.399	223,4
Türkiye	173.522	220,4
Moldova	7.813	219,9
Estonya	2.768	210,3
Arnavutluk	5.981	207,2
Çek Cumhuriyeti	20.866	197,7

Bu tablo 2015 yılı verileri dikkate alınarak açıklanmıştır. 2015 yılı rakamlarına göre Türkiye, Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke içinde 6. sıradadır. Ancak 2017 yılında Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 80 milyon, mahpus sayısının ise 224 bin olduğu dikkate alınırsa 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısının 280 olduğu ve bu sayı ile (eğer diğer ülkelerde kayda değer bir artış olmamışsa) 2017 yılında Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içinde Rusya'dan sonra ilk sırayı aldığı görülecektir.

⁶ Rusya Federasyonu'na ait rakam ICPR'in araştırmasından alınmıştır.

2005-2015 yılı rakamları dikkate alındığında mahpus sayısının artışında Avrupa'da açık ara ilk sırada yer alan, 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı sıralamasında ise 2015 yılında 6. olmasına rağmen 2017 yılında Rusya'dan ardından ikinci sıraya yerleşmesi muhtemel Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki durumuna da bakalım.

Derneğimizin de iletişim halinde olduğu Suç Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün (Institute for Criminal Policy Research - ICPR) kaleme aldığı Hapishane Nüfusu Listesi 11'e (Prison Population List - 11) göre istatistiği tutulan 223 ülke ve bağlı bölge arasında Türkiye; ABD, Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Tayland, Meksika ve İran'dan sonra dünyada en kalabalık mahpus nüfusuna sahip 9. ülke durumunda.

ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
ABD	2.217.000	698
Çin	1.657.812	119
Rusya	642.470	445
Brezilya	607.731	301
Hindistan	418.536	33
Tayland	311.036	461
Meksika	255.138	212
İran	225.624	287
Türkiye	172.562	220
Endonezya	161.692	64
Güney Afrika	159.241	292
Vietnam	142.636	154
Kolombiya	121.389	244
Filipinler	120.076	121
Etiyopya	111.050	128

Ülke nüfusunda 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı sıralamasında mahpus oranı 200'ün üzerinde olan ülkeler sırasıyla şunlardır:

	ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
1	Seyşeller	735	799
2	ABD	2.217.000	698
3	Saint Kitts ve Nevis	334	607
4	Türkmenistan	30.568	583
5	ABD Virjin Adaları	577	542
6	Küba	57.337	510
7	El Salvador	31.686	492
8	ABD Guam	797	469
9	Tayland	311.036	461
10	Belize	1.545	449
11	Rusya	642.470	445
12	Ruanda	54.279	434
13	Britanya Virjin Adaları	119	425
14	Grenada	424	398
15	Panama	15.508	392
16	Amerikan Samoası	214	382
17	Saint Vincent ve Grenadinler	412	378
18	Cayman Adaları	205	375
19	Antigua ve Barbuda	343	373
20	Bahamalar	1.396	363
21	Bermuda (UK)	230	354
22	Kosta Rika	17.440	352
23	Porto Riko	12.327	350
24	Saint Lucia	646	349
25	Saint Maarten	161	347
26	Palau	72	343
27	Maldivler	1.200	341
28	Barbados	924	322
29	Anguilla	46	307
30	Beyaz Rusya (Belarus)	29.000	306

31	Bahreyn	4.028	301
32	Brezilya	607.731	301
33	Dominika	219	300
34	Güney Afrika	159.241	292
35	Uruguay	9.996	291
36	Svaziland	3.616	289
37	İran	225.624	287
38	Yeşil Burun Adaları (Cape Verde)	1.434	286
39	Fransız Guyanası	726	277
40	Gürcistan	10.236	274
41	Tayvan	63.734	272
42	Litvanya	7.810	268
43	Kuzey Marina Adaları	175	267
44	Moğolistan	7.773	266
45	Guyana	1.967	259
46	Trinidad ve Tobago	3.481	258
47	İsrail	20.245	256
48	Samoa	481	250
49	Şili	44.238	247
50	Kolombiya	121.389	244
51	Peru	75.379	242
52	Martinique	949	240
53	Letonya	4.745	239
54	Azərbaycan	22.526	236
55	Kazakistan	41.333	234
56	Dominik Cumhuriyeti	24.832	233
57	Birleşik Arap Emirlikleri	11.193	229
58	Singapur	12.596	227
59	Curaçao	348	225
60	Fas	76.000	222
61	Türkiye	172.562	220
62	Estonya	2.830	216
63	Moldova	7.643	215
64	Tunus	23.686	212
65	Meksika	255.138	212
66	Gabon	3.500	210
67	Grönland	116	208

Bu listede de görülebileceği gibi Türkiye, ülke nüfusuna oranla mahpus sayısı sıralamasında (100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı), 223 ülke ve bağlı bölge arasında 61. sırada yer alıyor. Ancak bu listede mahpus sayısı 100'lerle anılan ülkeler de yer alıyor. Daha anlamlı bir okuma yapmak adına mahpus sayısı 50 binin üzerinde olan ülkeleri dikkate aldığımızda Türkiye 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı sıralamasında 13. sıraya yükseliyor.

ICPR'nin bu araştırmasına göre 2000-2015 yılları arasında istatistiği tutulan 223 ülkenin ve bağlı bölgenin nüfusu yüzde 18.2, mahpus sayısı ise yüzde 19.5 artmıştır.

Dünya Hapishane Nüfusu – 2000 Sonrası Değişim				
	<i>2000 yılı tabmini hapishane nüfusu</i>	<i>Son kullanılabilir hapishane nüfusu toplamı (31.10.2015)</i>	<i>2000 sonrası hapishane nüfusu değişimi %</i>	<i>2000'den 2015'in başına nüfus değişikliği (Birleşmiş Milletler) %</i>
AFRİKA	902.500	1.038.735	+ 15.1	+ 43.8
Ruanda hariç	787.500	984.456	+25.0	
AMERİKA	2.690.300	3.780.528	+ 40.5	+ 17.3
ABD hariç	752.818	1.563.528	+107.7	
ASYA	3.023.500	3.897.797	+ 28.9	+ 17.5
Çin-Hin. hariç	1.324.014	1.821.449	+ 37.6	
AVRUPA	2.013.600	1.585.348	- 21.3	+ 3.3
Rusya hariç	953.196	942.878	- 1.1	
OKYANUSYA	34.000	54.726	+ 59.1	+25.2
DÜNYA	8.664.300	10.357.134	+ 19.5	+18.2

Bu tablo içerisinde Türkiye'yi değerlendirdiğimizde Türkiye'nin aralarında olduğu Avrupa ülkelerinde nüfusta %3.3'lük bir artış varken mahpus nüfusu %21.3 azalmış ancak Türkiye'de ise

%16.1'lik nüfus artışına rağmen⁷ yüzde 249'luk bir mahpus artışı söz konusu.

Bu artış ile Türkiye sadece Avrupa'da değil dünyada mahpus artışı listesinde ilk sıralarda yer alıyor. ICPR'nin listesine göre 2000-2015 tarihleri arasında mahpus sayısında %100'den fazla artış yaşanan 42 ülke var. Türkiye ise bu ülkeler arasında 10. sırada.

2000-2015 Mahpus Sayısında Yüzde 100'den Fazla Artış Yaşanan Ülkeler							
	Ülkeler	2000	2005	2010	2015	Artış	Artış Oranı
1	Bahreyn	437		1.100	4.028	3.591	822%
2	Kosova	227	1.199	1.333	1.816	1.589	700%
3	Irak	7.000	26.472	39.130	42.880	35.880	513%
4	Angola	4.000	8.300	16.183	22.826	18.826	471%
5	Afganistan	5.262	10.590	18.283	26.519	21.257	404%
6	Vanuatu	46	138	187	230	184	400%
7	Seyşeller	166	162	432	735	569	343%
8	El Salvador	7.754	12.525	24.662	31.686	23.932	309%
9	Venezuela	14.196	19.853	40.825	55.007	40.811	287%
10	Türkiye	49.512	55.870	120.814	172.562	123.050	249%
11	Paraguay	3.219	6.282	6.197	10.949	7.730	240%
12	Ekvator	8.029	11.971	11.800	25.902	17.873	223%
13	Endonezya	53.399	97.671	117.863	161.692	108.293	203%
14	Cibuti	200		600	600	400	200%
15	Kamboçya	5.502	8.160	14.043	16.497	10.995	200%
16	Guatemala	6.974	8.247	11.148	19.810	12.836	184%
17	Burkina Faso	2.204	3.315	5.198	6.251	4.047	184%
18	Nepal	6.000	7.135	10.739	16.813	10.813	180%
19	Samoa	173	247	300	481	308	178%

7 TÜİK'in rakamlarına göre 2000, 2015 yılı sırasıyla şöyledir: 67.803.927 ve 78.741.053

20	Britanya Virjin Adaları	43	106	117	119	76	177%
21	Peru	27.734	33.010	45.464	75.379	47.645	172%
22	Cebelitarık (UK)	18	27	53	48	30	167%
23	Brezilya	232.755	361.402	496.251	607.731	374.976	161%
24	Kıbrıs	312	536	637	811	499	160%
25	Makedonya	1.178	1.844	2.516	3.034	1.856	158%
26	Sierra Leone	1400	1.400	2.237	3.488	2.088	149%
27	Saint Kitts ve Nevis	135	209	256	334	199	147%
28	Kiribati	57	74	90	141	84	147%
29	Haiti	4.219	3.670	5.331	10.266	6.047	143%
30	Solomon Adaları	134	295	268	323	189	141%
31	Kolombiya	51.518	66.829	84.444	121.389	69.871	136%
32	Gambia	478	450	780	1.121	643	135%
33	Nauru	6	3	20	14	8	133%
34	Kosta Rika	7.575	9.053	12.110	17.440	9.865	130%
35	Malta	257	294	583	582	325	126%
36	Uruguay	4.469	6.211	8.700	9.996	5.527	124%
37	İsrail	9.421	16.059	20.164	20.245	10.824	115%
38	Uganda	21.700	26.126	30.312	45.092	23.392	108%
39	Çad	2.385	3.416	4.775	4.831	2.446	103%
40	Belize	765	1.234	1.420	1.545	780	102%
41	Antigua-Barbuda	170	194	295	343	173	102%
42	Katar	570	465	551	1.150	580	102%

Bahreyn, Kosova, Irak, Angola, Afganistan, Vanuatu, Seyşeller, El Salvador ve Venezüella'nın ardından 10. sırada yer alan Türkiye'nin içerisinde olduğu bu listeye göz atmak, Türkiye'nin ceza infaz sistemine ve bu sistemin geldiği aşamaya dair bir ipucu da sunmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın Planlaması ve Yeni Hapishane Rejimi

2000 tarihinde 49 bin olan mahpus sayısı Haziran 2017'de 224 bine ulaştı. Yani hapishanelerin mevcudu her ay 833, her gün 27 kişi daha arttırıldı. Bu artış, öylesine yaşanmadı. Bir planlama dahilinde, öngörülerek sağlandı. Adalet Bakanlığı, derneğimizin bilgi edinme başvurusunu cevapladığı 7 Ocak 2014 tarihli belgesinde 2017 yılı sonuna kadar 118 bin kapasiteli 199 yeni hapishane açılacağını belirtmişti. Bu açıklama hapishanelerin kapasitesinin ve dolayısıyla mevcudunun 2017 yılı sonuna kadar 250 binin üzerine çıkarılacağını ifadeydi.

Kapasite artışıyla ters orantılı olarak hapishane sayısı ise azalmaktadır. Bunun nedeni 2006 yılından itibaren planlı bir şekilde küçük kapasiteli ilçe hapishanelerinin kapatılması ve daha fazla kapasiteli, "oda sistemi"ne dayalı hapishanelerin açılmasıdır. 1968'de 633, 1991'de 651, 2000'de 559 olan hapishane sayısı bu tarihten sonra düzenli olarak düşürülmüş, 2005'de 441, 2010'da 371, 2016 başında ise 361'e kadar geriletilmiştir. 2017 yılı Eylül ayına geldiğindeyse yapımına hız verilen hapishanelerle birlikte sayı yeniden yükselişe geçmiş ve Eylül ayında 384'e ulaşmıştır.

Hapishane sayısının 651'den 361'e kadar gerilemesi sadece 290 hapishanenin kapatılmasıyla yaşanmadı. Adalet Bakanlığı'nın açıklamalarına göre 2000-2017 tarihleri arasında 168 yeni hapishane ile 34 ek bina inşa edildi. Yani var olan 384 hapishanenin sadece 216'sı 2000 öncesi inşa edilmiştir. Bu 216 hapishanenin 73'ü de 2000-2014 tarihleri arasında restore edilerek "oda sistemi"ne dönüştürülmüştür.⁸

8 Adalet Bakanlığı'nın derneğimizin bilgi edinme başvurusuna verdiği 7 Ocak 2014 tarihli bilgi edinme başvurusunun cevabından.

Yıllar	Kapatılan	Açılan
2000-2005	82	20
2006	20	7
2007	51	8
2008	16	13
2009	22	8
2010	6	7 + 5*
2011	3	2 + 7*
2012	8	14 + 9*
2013	21	10 + 6*
2014	22	14 + 2*
2015	15	18 + 2*
2016	13	38
2017 (Eylül)	7	9
TOPLAM	286	168 + 34*

*Restore edilerek "oda sistemi"ne dönüştürülen hapisane sayısı.

Bu rakamlar hapisanelerin yeniden inşa süreci içerisinde olduğunu göstermektedir. Kapatılan hapisanelerin neredeyse tamamının "kaza tipi" küçük kapasiteli ve koğuş tarzı hapisaneler, açılan hapisanelerin önemli bir bölümünün ise "kampüs" içerisinde yer alan, büyük kapasiteli ve "oda tipi" hapisaneler olması yapısal bir dönüşümün göstergesidir.

Türkiye'de, 2016 yılı sonunda ilki 2006 yılında inşa edilen Sincan olmak üzere 13 hapisane kampüsü mevcuttu (Sincan, Tekirdağ, Maltepe, Silivri, Kocaeli, İzmir/Aliağa, Kayseri, Şanlıurfa, Hatay, Elazığ, Van, Tarsus, Diyarbakır) ve 2017 yılı içinde de 3 hapisane kampüsünün proje çalışmalarına başlaması planlanmaktaydı (Çorlu, Konya, Aksaray).

Burası Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü. Kampüs içerisinde 8 L Tipi, bir Açık bir de Kapalı olmak üzere 10 hapishane var. 2017 yılında burada tutulan mahpus sayısı 13 bine ulaşmıştı.

Bu dönüşüm insan hakları açısından önemlidir. Önemlidir çünkü kaza hapishaneleri, kanunlar tarafından suç addedilen fiilin failinin, yani mahkemelerin hakkında hapis cezası verdiği kişilerin kendi ilçelerinde hapis yatabilmesine olanak sağlıyordu. Bu sayede mahpus ailesinden ve sosyal çevresinden kopmadan hapiste tutulabiliyor, mahpusun aynı ilçede olan ailesi ve avukatı kendisini fazladan bir zaman ve maddi imkân ayırmadan ziyaret edebiliyordu (başka ildeki yakınlarını veya müvekkilini ziyaret etmek hem zaman hem de maliyet arttıran bir durum yaratmaktadır. Mesafe arttıkça harcanan zaman ve maliyet de artmaktadır). Kaza hapishanelerinin bir diğer etkisi ise, kapatılmanın, Stanford Hapishane Deneyi (“Zimbardo Deneyi” olarak da bilinir) ile ortaya konulan, şiddet açığa çıkarıcı yanını zayıflatmasıdır. Mahpusun da çalışanın da aynı ilçede yaşama ve birbirlerini sadece “infaz koruma memuru-mahpus” ikilemi içerisinde değil de komşu,

okuldan tanıdık vb. farklı roller içerisinde tanıma, bilme durumu hapisanelerin şiddet ortaya çıkaran özelliğini dizginlemeye yol açmaktadır. Gündelik yaşam içerisinde tanıdığın, bildiğin birini “insan olanın dışına atmak”, “suçlu” olarak kodlanıp karşına getirilen ve tanımadığın birini “insan olanın dışına atmak” kadar, hızlı ve kolay olmamaktadır.

2016 yılında kapatılan Siverek A3 Tipi Ceza İnfaz Kurumu. Fotoğrafta da görülebileceği gibi kapatılan hapisaneler şehrin içindedir, mahpus sokaktan geçen arabanın, çevredeki okul çocuklarının sesini yani “dışarıda” akıp giden hayatın sesini duyabilmektedir.

2016 yılında açılan Samsun Ceza İnfaz Kurumu. Yeni hapisaneler, şehrin tamamen dışında, şehrin yaşantısından izole, özel araç olmadan ziyaretin zor olduğu yerler olarak tasarlanmış.

“İslah” İddiası ve Sosyal Görevliler...

“Ülkemizde de 1940’lı yıllardan sonra suçlunun tecridi yoluyla toplumun korunmasını hedefleyen infaz rejimleri terk edilmiştir. Bunun yerine çeşitli tretman modelleri konularak suçlunun ıslahı yoluyla tahliye sonrasına hazırlanmasını amaçlayan infaz rejimleri uygulanmaya başlamıştır.” Bu alıntı, Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü’nün 2016 Yılı Faaliyet Raporu’ndan alınmıştır. Hem burada hem de ilgili yasalarda mahpusların “iyileştirilmesi”, “ıslahı”, “topluma kazandırılması” vb. hapis cezasının amaçları arasında gösterilmektedir.

Kampüs tipi hapisanelerin bir diğer olumsuz yanını da “ıslah”

iddiasıyla bağdaşmayan kurgusu oluşturmaktadır.⁹ Mahpusu şehrin dışında inşa edilmiş, sosyal yaşamdan izole, ziyaret etmenin zorlaştırıldığı, yüksek beton duvarlarla çevrili mekânlara kapatıldıktan sonra spor salonu, konferans salonu, kütüphane, atölye benzeri imkânlar sunduğunu söyleyip “sosyalleştirmeye” çalışmak otobanların kenarlarındaki doğal çim örtünün üzerine beton döküp sonra onların üzerine yeniden çim döşemeye benzer bir durum oluşturmaktadır. Kaldı ki biraz daha yakından bakıldığında mimari düzenlemenin yanı sıra personel dağılımının da “ıslah” iddiasına denk düşmediği görülmektedir.¹⁰

	Kanuni Kadro	Boş Kadro	Dolu Kadro*	Kaç Mahpusa
Sosyolog	790	365	425	472
Sosyal Çalışmacı	660	411	249	807
Psikolog	1.065	390	675	297
Öğretmen	1.261	609	652	308
Eğitim Uzmanı	15	14	1	201.010
Eğitim Rehberi	5	5	0	!
Pedagog	5	5	0	!
Kütüphaneci	5	5	0	!

9 “İslah” iddiası başlı başına tartışmalı bir iddiadır ve üzerinde ayrıca durulmalıdır. “Suç” ve “suçlu” kodlamalarının toplumun farklı kesimleri tarafından tartışmalı olarak ele alındığı ve adli sisteme olan inancın zayıf olduğu durumlarda bu kodlamalardan yola çıkan “ıslah” iddiaları da tartışmalı hale gelmektedir (Bu konu için bakınız: Mustafa Eren, Kapatılmanın Patolojisi, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2014, syf 264-273).

10 Tablo Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 2016 yılı Faaliyet Raporu’ndan yararlanarak hazırlanmıştır.

* Buradaki rakamlar sadece hapishanelerde değil, denetimli serbestlik müdürlüklerinde görev yapan personeli de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu psikolog, sosyolog vb. başına düşen mahpus sayısı aslında daha da fazladır.

	Kanuni Kadro	Boş Kadro	Dolu Kadro	Kaç Mahpusa
Müdür	1240	188	1052	191
İnfaz ve Koruma Baş Memuru	3973	1711	2262	88,8
İnfaz ve Koruma Memur	40081	2477	37604	5,3

Bu iki tablo dikkate alındığında hapishanelerin sadece “güvenlik” kaygısıyla ele alındığı ve mahpusların sosyal görevlilerle nadiren karşılaşp sadece “infaz koruma” memurlarıyla yüz yüze olduğu görülmektedir. 297 mahpusa bir psikolog, 807 mahpusa bir sosyal çalışmacı düşüyorsa, aslında 15 eğitim uzmanı kadrosu varken sadece bir eğitim uzmanı istihdam edilmişse, kadroları olmasına rağmen hiç eğitim rehberi, pedagoğ ve kütüphaneci yoksa burada “ıslah” iddiasının altının boş olduğunu söylemek mümkündür.

STÖ'lerin ve Politika Yapıcıların Rolü ve Sorumluluğu

Bu rakamların ve analizlerin ardından, yazının girişinde yer alan tartışmaya, “total kurumlar” ve onların patolojik karakteri olarak “şiddet” konusuna tekrar dönebiliriz. Hapishanelerin bu patolojik özelliğini kabul ettikten sonra, hapishanesiz bir toplum tasavvur etmek, bu gerçekleşinceye kadar da bu patolojiyi geriletebilmek sorumluluğuyla karşı karşıya kalıyoruz. Bu rol ve sorumluluk devlet kurum ve kuruluşlarından ziyade sivil toplum örgütlerine düşmektedir. Kapalı kurumların şiddet içeren yanını olabildiğince denetim altında tutabilmek, buraları insan hakları ve insan onuruyla “olabildiğince” uyumlu hale getirmek sivil toplum örgütlerinin müdahalesi ve müdahillliğiyle mümkündür ancak. STÖ'lerin dışlandığı, dışında tutulduğu “iyileştirme” çalış-

malarının başarılı olabilmesinin imkânı yoktur. Bu kurumlar için “sivil” izleme yapılması elzemdir.

Bu mecburiyet karşısında asıl sorumluluk ise devlete, politika yapıcılara aittir. STÖ'lerin sürece müdahil olabilmesinin kanallarını yaratacak ve bu müdahilliği yasal bir çerçeve içerisinde güvenceye kavuşturabilecek olan devlettir, politika yapıcılarıdır. Politika yapıcıların ve ilgili devlet kurumlarının bu konuda isteksiz olması STÖ'lerin elini kolunu bağlayan bir duruma yol açmakta ve bu alanda çalışma yürütmeyi imkânsız kılmasa da oldukça zorlaştırmaktadır. Kapalı kurumlar bir yana, bir devlette STÖ'lerin kamuya ne kadar müdahil olabildiği o devletin demokratikliğinin başlıca kriterlerinden biri olarak görülebilir. Türkiye'nin bu konudaki karnesi ise ne yazık ki yeterince iyi değildir.

Türkiye'de STÖ'lerin hapisanelerde çalışma yürütebilmesi izne tabi olsa da hapisanelere rahatça girebilmesinin ve hapisane idaresi, personeli ve mahpuslarla görüşmeler yapabilmesinin kolay olduğunu söylemek mümkün değildir. Buralar “kapalı kurum” nitelendirmesinin hakkını verecek şekilde STÖ'lere “kapalı”dır. Zaman zaman Adalet Bakanlığı'nın izni ile buralara giriş mümkün olsa dahi, ne STÖ'lerin ne de bu alanda araştırma yürüten akademisyenlerin ve araştırmacıların hapisanelerde rahatça çalışma yürüttüğünü söyleyemeyiz.

Bu konudaki bir diğer sıkıntıyı ise bilgi edinme hakkı önündeki engeller oluşturmaktadır. Derneğimiz, “Bilgi Edinme Başvurusu” aracılığıyla bilgi edinme hakkını yoğun bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Ancak yaptığımız bilgi edinme başvurularının önemli bir kısmı “talep özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden yerine getirilememiştir” denilerek yanıtız bırakılmaktadır. Bir ülkenin Adalet Bakanlığı'nın hapisanelerinin mevcudunu;

kadın hapishaneleri dışında kaç kadın mahpusun hangi hapishanelerde, çocuk hapishaneleri dışında kaç çocuk mahpusun hangi hapishanelerde tutulduğunu; toplam emanet paranın ne kadar olduğunu, bu emanet paradan ne kadar emanet para faizi elde ettiğini; LGBTİ mahpusların kaçının hangi hapishanelerde tutulduğunu bilmemesine imkân var mıdır? Ancak bu ve benzeri sorularımızın hepsi yukarıda belirttiğimiz inandırıcılıktan uzak, hazır kalıp cümleyle cevaplanmakta, daha doğrusu yanıtsız bırakılmaktadır. Bilgi edinme başvurularının cevapsız bırakılması devletin bu konuda yeterince istekli olmadığını göstergesi olarak görülebilir.

Biz STÖ'lere "kapalı kurumları" faaliyetleri ve üretimleri aracılığıyla görünür kılmak sorumluluğu, devlete ve politika yapıcılara ise STÖ'lerin müdahil olabilmesinin önünü açmak görevi düşmektedir.

Neden Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar?

Derneğimiz kurulduğu 2006 yılından bu yana sosyal bilimler literatüründe "dezavantajlı gruplar" olarak da nitelendirilen ancak bizim "özel ihtiyaçları olan" demeyi tercih ettiğimiz ve doğru bulduğumuz mahpus gruplarıyla ilgilenmektedir. Özellikle 2012 yılında "Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi"ne başlayarak ve 2013 yılında Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç İle Mücadele Ofisi'nin "Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı"nın Türkçe çevirisin yapıp basarak bu konudaki çalışmalarını sistemli ve sürekli hale getirmiştir.

Hapishaneler ve mahpuslar söz konusu olduğunda genel algı, hem hapishaneleri hem de mahpusları tarihten ve kendi içi ayrımlarından azade bir şekilde, bir bütün olarak düşünmek yönündedir.

Oysa bu doğru değildir. Ne hapishaneler ne de oralarda tutulan mahpuslar tek tiptir. Mahpus denildiğinde, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, genç, yabancı, LGBTİ, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü, hasta, çocuğuyla beraber hapiste tutulan kadın, hamile kadın gibi özel ihtiyaçları olabilecek pek çok mahpus grubunu düşünmek yerine soyut bir mahpus düşünmek demek aslında doğallığında erkek, sağlıklı, orta yaşlı, heteroseksüel, Türk, Müslüman, Sünni bir tip düşünmek demektir. Bunun kendisi bir ön kabul haline gelmekte ve hapishanelere dair politika üretilirken de özel ihtiyaçları olan mahpuslar göz ardı edilmektedir.¹¹ Bu göz ardı edişin doğal sonucu ise “kötü muamele”dir.

Kötü muamele sadece darp etmek veya fiili bir tavır alışla olmaz. Özel ihtiyacı olan insanların bu ihtiyaçlarını karşılamamak ve “tüm insanlara eşit yaklaşıyoruz, kimseye ayrıcalık tanıyamayız” denilerek sözde “eşitlikçi” bir gerekçeyle insanları ihtiyaçlarından mahrum bırakmak da kötü muameledir. Örneğin ortopedik engelli bir mahpusun koğuşunda rahat hareket etmesine, sosyal faaliyetlerden ve alanlardan yararlanmasına olanak sağlayacak düzenlemeleri yapmamak onu yatağa mahkûm etmek, fiili tecrit uygulamak anlamına gelmektedir. Bu özel ihtiyaçlar göz ardı edilemez. Göz ardı edildiğinde bu ihtiyaca sahip kişiler kötü muameleyle karşı karşıya kalırlar. Bu kötü muamelenin gerekçesi de “eşitlik” olamaz. “Eşitlikçi” değil “eşitleyici” bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.¹²

---

11 Bu konu için bakınız B.M. Uyuşturucu ve Suç İle Mücadele Ofisi, Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı (Çev. Ömer B. Albayrak), CİSST, İstanbul 2013; Mustafa Eren, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar”, Teorik Bakış, sayı 4, Mayıs 2014

12 “Eşitlikçi değil eşitleyici yaklaşım” sözü derneğimizin 14 Aralık 2015 tarihinde gerçekleştirdiği “Ankara’da Hapishaneleri Konuşuyoruz” başlıklı sempozyumunda çocuk hakları konusunda çalışmaları ile bilenen avukat Seda Akço Bilen tarafından kullanılmıştır.

Derneğimiz, özel ihtiyaçları olan mahpuslara yönelik çalışmalar yürütürken ihtiyaçlarının giderilmemesi yoluyla kötü muamele edilmesini engelleyebilmek ve özel ihtiyaçları olan mahpus gruplarının durumlarını ortaya koymak, sorunlarını görünür kılmak ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amaçlarıyla hareket etmektedir. Bu mahpus gruplarının uğradığı hak ihlallerini ve maruz bırakıldıkları kötü muameleyi geriletebilmek ancak bu ve benzeri çalışmalarla mümkün olacaktır.

Mustafa Eren
CİSST/TCPS Yönetim Kurulu Başkanı
Eylül 2017

2. GİRİŞ

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği/Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi olarak 2015 yılı sonunda “Hapiste Azınlık Olmak” olmak başlıklı bir çalışma başlatmış ve “azınlık” olma halini siyasi ve hukuki tanımların ötesinde hapishane koşullarında “azlık” olma haline bağlayarak daha kapsayıcı ele almıştık. Roman, Ermeni, Rum, Yahudi, Hristiyan, Alevi ve hatta vegan, vejeteryan olan “azlık”ların, bireylerin hapishanelerdeki durumlarını ve sorunlarını ortaya koymak, çözüm önerileri üretmek hedeflerimiz vardı. Zamanla bu çalışma, mevcut “azlık”lar içinde ciddi bir yoğunluğu olan Romanlar üzerine odaklandı ve çalışmamız “Hapiste Azınlık Olmak”tan “Hapiste Roman Olmak”a evrildi.

Azınlık grubu terimi ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Luis Wirth, azınlık grubunu, “fiziksel ya da kültürel özelliklerinden dolayı farklı ve eşitsiz muameleye maruz kaldıkları toplumun içinde, diğerlerinden

ayrı tutulan ve bu yüzden kendilerini kolektif ayrımın nesnelere olarak gören insanlar grubu” şeklinde tanımlar.¹ Hukuki olarak tanımlanmış olabilirler ancak azınlık grubu üyeleri haklarının ayrıntılı biçimde tanımlanmamış olması durumunda siyasi arenada temsilinin az olmasıyla beraber her an hak ihlaline uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Luis Wirth’ün tanımından da çıkarabileceğimiz gibi azınlık grubunun toplam nüfusa oranla sayıca az olması gerekmez, dünya tarihi uzun yıllar boyunca sayıca çok olan ancak sosyal arenada güce sahip olamayan azınlık gruplarının haklarının ihlalleriyle doludur. Türkiye’de azınlık grupları Lozan Antlaşması’yla, gayrimüslim olmak üzerinden tanımlanır, böylece Romanlar, Kürtler, Lazlar azınlık grubu olarak tanımlanmamakta, azınlıklara sunulan haklardan yararlanamamaktadırlar.

Hapiste Roman Mahpus Olmak El Kitabı kendileriyle görüşme yapılan (sosyoloji dalındaki tanımlamasıyla “derinlemesine mülakat gerçekleştirilen”) eski mahpusların anlatılarıyla şekillenmiştir ancak bilimsel bir çalışma için daha fazla Roman bireye ve hapishanedeki istatistikleri hakkında bilgiye ulaşmak gerekmektedir ve bunun için çalışmalarımız sürmektedir. Bu sebeple daha çok olası hak ihlalleri üzerinde durulmuştur. Romanların sosyal alanda uğradıkları hak ihlalleri, adalete erişim sürecindeki hak ihlalleriyle çoğu zaman paralel gitmekte, bu sebeple kitabın ilk bölümünde “dışarıdaki” hayatta uğradıkları ayrımcılığın anlatılması zaruri görülmektedir.

Roman adlandırması Romanes dilini konuşan ve ağırlıklı olarak Balkan coğrafyasında yaşayan halkın kendine verdiği isim-

1 Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, çev., Osman Akinhay, Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), s.53

dir. Avrupa'nın farklı bölgelerinde Romanlar marjinal bir grup olarak varlıklarını sürdürüyor olsalar da Balkan ve Batı Anadolu coğrafyasındaki varlıkları çok daha belirgindir. AB kurumları tarafından paylaşılan tahmini istatistiklere göre Romanların genel nüfusa oranı Bulgaristan'da %10.33, Makedonya'da %9.59 Romanya'da %8.32, Macaristan'da %7.05, Yunanistan'da %2.47 gibi oldukça yüksek değerlere ulaşmaktadır.² Özel olarak Roman nüfusa ilgili resmi tahminleri yansıtan bir araştırmada Edirne'de 50.300 (402.606), Tekirdağ'da 27.700 (623.591), Kırklareli'nde 6.000 (328.461) Roman'ın yaşadığı ifade edilmektedir.³ Roman kimliğinin temel ögesi olan Romanes dilinin Avrupa genelinde yaklaşık 3.5 milyon insan tarafından konuşulduğu tahmin edilmektedir. Bu insanların çok bir bölümü Romanya, Bulgaristan, Türkiye, Makedonya, Sırbistan, Yunanistan, Slovakya ve Macaristan gibi ülkelerde yaşamlarını sürdürmektedirler.⁴

Romanlar antropoloji yazınının ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında tartışma konusu yapmaya başladığı peripatetik topluluklar arasında yer almaktadır. Toprak veya hayvan sürüleri gibi doğal kaynaklardan yoksunluklarıyla bağlantılı olarak geçimlerini zanaat ve hizmet sunumu üzerinden sağlayan peripatetik topluluklar müşteri toplulukları arasında dolaşma ihtiyacının bir sonucu olarak mevsimlik göçler gerçekleştirmektedir.⁵ Sanayi ve kapitalist

2 Egemen Yılığür, Roman Tütün İşçileri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 88.

3 Ali Rafet Özkan, Türkiye Çingeneleleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

4 Yaron Matras, The Status of Romani in Europe, Avrupa Konseyi Dil Politikaları Birimine Sunulan Rapor, 2005, s.2.

5 Aparna Rao, 1986, Roles, Status, and Niches: A Comparison of Peripatetic and Pastoral Woman in Afghanistan, *Nomadic Peoples*, 21/22, s. 153.

ilişkilerin gelişimi ölçüsünde peripatetik gruplar geleneksel mesleklerini yitirerek kentlere yerleşmiş ve genel olarak düşük geliri, ekonomik yaşamın kıyısında kalan günlük işlerde geçimlerini temin etmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu dönüşümü deneyimleyen peripatetik topluluklar geç-peripatetik adlandırması ile tarif edilebilmektedir.⁶

Farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelen peripatetik topluluklar dışarıdan bakanlarca kapsayıcı şemsiye terimlerle tasnif edilebilmektedir.⁷ Balkan ve Anadolu coğrafyasında yaygın bir biçimde kullanılan “Çingene” adlandırması da bunlar arasında yer almaktadır. Söz konusu adlandırma Romanların yanı sıra Anadolu coğrafyasında yaşayan Domlar, Lomlar ve Abdallar gibi diğer peripatetik topluluklar için de kullanılabilir.⁸ “Çingene” adlandırması negatif imajlarla yüklendiği için peripatetik grupların mensupları tarafından çoğunlukla tepkiyle karşılanmakta, benimsenmemektedir. Bu anlaşılır duyarlılık nedeniyle bizim çalışmamızda “Roman” nitelendirmesi tercih edilmiş ve derneğimizin yürüttüğü çalışma da “Hapiste Roman Ağı” olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar bu kitapta Romanlar konu edilse de Romanlarla benzer sorunları paylaşan diğer peripatetik kökenli toplulukların hapisane deneyimlerinin de mümkün olduğunca tartışmaya dahil edilmesine gayret gösterilmiştir.

Toplumda uğradıkları ayrımcılıklar sebebiyle diğer azınlıklar gibi

6 Yılığür, 2016, a.g.e., s. 79-137.

7 Aparna Rao, 1995, Marginality and Language Use: The Example of Peripatetics in Afghanistan”, *Journal of Gypsy Lore Society* 5, 5(2), 69-96, s. 69.

8 Yılığür, 2016, a.g.e., s. 90.

çoğu zaman dezavantajlı olan Romanlar gerek yargılanma sürecinde gerek hapisane içerisinde adalete erişimde ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Böyle sebeplerle hapsedilme oranları daha fazladır.⁹ Birçok ülkede azınlıkların hapsedilme oranları diğer vatandaşlara oranla daha yüksektir. Birleşmiş Milletler'in hazırladığı Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı'na göre ABD'de 2005 yılı istatistiklerine göre siyahlar tüm suçlar için beyazlara oranla 7.09 kez fazla hapsedilmekteyken Avusturalya'da yerli halkların 2005 yılındaki hapsedilme oranları yerli olmayanlara oranla 12 kez fazladır. Kanada'da ise yerli halklar 2006 yılında federal hapisane nüfusunun yüzde 18'ini oluştururken toplam nüfus içindeki oranları sadece yüzde 3'tür. Roman azınlığın Doğu Avrupa'daki bazı ülkelerde adli sistem içine bir şekilde dahil edilme yani hakkında soruşturma ya da kovuşturma olma, sorgu veya gözaltına alınma halleri gibi durumlarla karşılaşma oranları oldukça fazladır. Türkiye'de ise Avrupa'da çoğu ülkede olduğu gibi hapisane nüfusu istatistikleri etnik köken ve ırka dair bilgi sağlamadığı için net oranlar bilinmemektedir.¹⁰

---

9 Toplumdaki nüfuslarının genel nüfusa oranına kıyasla hapisane içerisindeki oranlarının yüksek olması, bazı çalışmalarda "aşırı temsil" olarak nitelendirilmektedir. Bakınız: UNODC Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı, çev. Ömer B. Albayrak, New York 2009.

10 UNODC Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı, çev. Ömer B. Albayrak, New York 2009. Çevrimiçi versiyonu için bkz. http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/CISST_UN_4_Ozelihhtiyaclar.pdf

3. ROMANLAR KİMLERDİR?

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle kurulan devletler ve onların Avrupa ülkeleriyle gelişen ilişkileri ve sonrasında Avrupa Birliği'ne dahil olmalarıyla Romanlar Avrupa'nın en kalabalık azınlığı haline gelir. 2004'te Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya'nın 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne katılması üzerine Avrupadaki Romanlar için sosyal politika programları oluşturmak amacıyla araştırmalar başlar. 1993'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından Josephine Verspaget'in raporuna dayanarak kabul edilen 1203 numaralı önergeyle Romanlar resmi olarak Avrupalı azınlık statüsüne getirilir.¹¹ Tam olarak bilinmese de Avrupadaki Roman nüfusunun 10-12 milyon arası olduğu tahmin edilmektedir.¹²

---

11 Peter Thelen, "Roma Policy: The Long Walk Towards Political Participation", Roma in Europe: From Social Exclusion to Active Participation, Friedrich Ebert Stiftung, Üsküp 2005, s.37.

12 Gül Özateşler- Ana Revenga, Dena Ringold ve W. Martin Tracy, Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe (Washing-

1-2 milyon arası bir Roman nüfusuna sahip olan Romanya'yı 400 bin ila 1 milyon arası nüfusla Macaristan, Bulgaristan, Slovakya ve Sırbistan-Karadağ takip ediyor.¹³ İspanya, Batı Avrupa'nın en yüksek Roman nüfusuna sahip ülkesidir, bu ülkede 630 bin Roman ve onlarla benzer sosyolojik özellikleri gösteren diğer peripatetik gruplara mensup bireyler bulunmaktadır. Fransa 310 bin, İtalya 130 bin ve Almanya yaklaşık 70 bin Roman nüfusuna sahiptir. Roman nüfusunun çoğu Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkelerinde yaşamaktadır.¹⁴

European Roma Rights Centre (Avrupa Roman Hakları Merkezi-ERRC) / Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) / Edirne Roman Derneği (EDROM) tarafından yürütülen bir araştırmaya yansıdığı üzere, dışarıdan bakanların "Çingene" adıyla tanımladığı ve antropoloji yazını tarafından peripatetik olarak adlandırılan toplulukların Türkiye'de belirgin bir çeşitliliği bulunmaktadır. Ağırlıklı Batı bölgelerinden belirgin bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Romanlar; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın bir biçimde yaşamlarını sürdüren ve Suriye'den ülkeye yaşanan göç dalgasıyla sayıları artan Domlar; Kuzeydoğu ve Kuzey'de bulunan Lomlar ve başta Orta Anadolu olmak üzere çeşitli alanlarda yaşamlarını sür-

---

ton, DC: The World Bank, 2002)'dan aktaran Gül Özateşler, Çingene: Türkiye'de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

13 Gillester vd. Roma in an Expanding Europe, 8'den aktaran Gül Özateşler, Çingene: Türkiye'de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

14 Charlotte Tubbax, "The Largest Trans-European Minority." The European Magazine, (18 Nisan 2005), Çevrimiçi erişim: <http://www.cafebabel.co.uk/article/13593/the-largest-trans-european-minority.html> (Erişim tarihi: 08 Mayıs 2017).

düren Teber/Abdallar bölgenin en kalabalık peripatetik grupları arasında yer almaktadır.¹⁵

Romanların Türkiye içerisindeki coğrafi dağılımlarına ilişkin kısmi bilgiler olmakla birlikte sayılarına ilişkin kesin bilgi bulunmamaktadır. 1831 Osmanlı Nüfus Sayımlarındaki bilgilere göre o dönem 500-600 bin civarı Roman olduğu kayıt altında alınmıştır. Ancak bu sayımlarda kadınlar, kız çocukları, 15 yaşın altındaki erkek çocukları, 60 yaşın üzerindeki erkekler ile Müslüman ve göçebe olanların sayım dışında kalabildikleri göz önüne alındığında bu rakamların daha yüksek olabileceği ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Roman araştırmacılarının ve aktivistlerinin tahminine göre bu nüfus Türkiye'de şu an 2-5 milyon arasındadır. ERRC/hYd/EDROM işbirliğiyle yapılan araştırmada yer alan araştırmacılara göre ise Türkiye'deki Romanların sayısı 4,5-5 milyon civarındadır. Yine aynı araştırmaya göre Domların ülke içerisindeki nüfusu yaklaşık 500 bin, Lomların ise 150 bindir. Bazı araştırmalara göre ise Trakya bölgesindeki Romanlar, bölge nüfusunun yüzde 6-7'sini oluştururken Türkiye'nin tamamındaki Çingene toplulukların ülke nüfusuna oranı yüzde 2'dir.¹⁷ Ancak tüm bu rakamlar bir nüfus sayımı olmaksızın belirtilen tahminlerdir ve doğrulanmayı beklemektedir.

15 Adrian Marsh, "Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:1, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.20.

16 Kemal Karpat (1985), Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, s. 109-15'den aktaran; Adrian Marsh, "Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:1, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.20.

17 Bkz. Uluslararası Roman Çalışmaları Ağı. "Reaching the Romanlar. A report on the feasibility studies "mapping" a number of Roman (Gypsy) communities in İstanbul", British Council, Türkiye, 2005.

4. ROMANLARA DAİR ÇÖZÜM GETİRİLMESİ GEREKEN KONULAR

Türkiye'deki Romanların Durumuna Dair

Türkiye'nin neresinde olursa olsun Romanlar eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşmakta sorun yaşarlar ve istihdam alanından dışlanmışlardır. Belli mahallelerde otururlar ve bu mahalleler bir süredir “kentsel dönüşüm” adı altında yıkımlara şahit olmaktadır. Kentsel dönüşüm adı altında gerçekleştirilen yerinden etme sonucunda Romanlar yaşadıkları yerlerden “daha az çekici” yerlere sürgün edilebilmektedirler. Romanların yaşantısının her alanında maruz bırakıldıkları ayrımcılık, içinde buldukları dezavantajlı konumu yeniden üretmekte ve içinden çıkılmaz hale getirebilmektedir. Hapishaneler söz konusu olduğunda da bu dezavantajlı durum farklı değildir. Romanların hapishane içerisindeki durumlarını anlamak için Romanlar için sorun teşkil eden ve Roman dernekleri ve aktivistlerinin derhal çözüm getirilmesi gerektiğini savundukları öğrenim, barınma, istihdam ve ayrımcılık konularını inceleyeceğiz. Bu dört alandaki sorunlar birbirini beslemekte ve Romanlar için dezavantajlı durumu sürekli yeniden üreterek pekiştirmektedir.

a) Eğitim

“350 kişilik grupta okuma yazma bilen sadece bir kişi vardı.”

Bu cümle *Buçuk* belgeselini çeken Elmas Arus tarafından, belgeselde yer alan bir Dom grubu için söylenmiştir.¹⁸

Örgün öğrenime ulaşım ve öğrenimin sürdürülmesi Romanlar için nüfusun geri kalanına kıyasla daha zor olabilmektedir. Roman alanındaki aktivistlerin ve araştırmacıların tespitleri de bu yöndedir. Romanlar, öğrenime başlasalar bile öğrenime devam edenlerin sayısı üniversiteye kadar kademe kademe düşmektedir.

Roman aktivistlerinden Hacer Foggo'nun açıklamasına göre Türkiye'de bulunan 6 milyon Roman'dan üniversitede okuyanların sayısı 600 civarındadır.¹⁹ Her 10 bin Roman'dan ancak biri üniversiteye gidebilmektedir. Bu oran oldukça düşük bir orandır ve yukarıda sıralanan diğer üç sorunla etkileşim içerisinde ortaya çıkmakta, onlardan kaynaklanmaktadır.

Öğrenim oranlarındaki düşüklüğün sebeplerinden biri ekonomi, yani yoksulluktur. Romanların çoğu düzenli gelir getiren, güveneli işlerde çalışmamaktadır. Çoğunlukla gelirleri aylıktan ziyade günlük olup, ailenin geçimini sağlamak için yetersizdir ve ailede ekonomik geçimi sağlamak için çocuklar erken yaşta çalışmaya

18 <https://www.evrensel.net/haber/83801/rom-dom-ve-lomlar-bucuk-belgeselinde>

19 <http://bianet.org/bianet/toplum/168752-ashoka-bu-yil-roman-mucadelesi-yuruten-hacer-foggo-yu-secti>, Videoya direk ulaşmak için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=tX-5Jr-xIsY>.

başlayabilmektedirler. Çalışan çocuklar öğrenime ya verimli bir şekilde ve düzenli olarak devam edemezler ya da okulu bırakırlar. Mevsimlik tarım işçiliği yapan Romanlar için istihdam koşullarının bir dayatması olarak göçebe olmalarından ötürü çocukların öğrenimi sık sık yarıda kesilmektedir.²⁰

Öğrenim hizmeti ücretsiz olarak sağlansa da çanta, önlük, defter gibi okul için gerekli materyaller ailelere pahalı gelebilmektedir. Çocukların okula gittikleri süreçte günlük beslenme ihtiyacının karşılanamaması gibi sebepler de okullaşma oranını etkileyebilmektedir. Bir araştırmaya göre Samsun'da bir okul müdürü okulda başlatılan kahvaltı uygulamasıyla okula devamlılık oranının gözle görülür ölçüde arttığını belirtmiştir.²¹

Lise ve üniversite sınavlarının ücreti de bir sorun yaratabileceği gibi, okullara girebilmek için özel kurslara ve derslere gidememeleri de Romanları öğrenim alanının dışında itebilmektedir. Öğrenimin bu paralı niteliği nedeniyle öğrenim hakkından yeterince yararlanamamak (Bazılarının deyimiyle “Rekabete eşit bir şekilde katılamamak”) çocukların ve velilerin motivasyonunu düşürebilmektedir.

Romanlar için okula devamlılığı düşüren en önemli etkenlerden birisi de çocukların okulda ayrımcılığa uğramalarıdır. Bazı araştırmalarda görüşmeciler çocuklarının Roman oldukları için sınıfın en arka sıralarına oturtulduklarını, öğretmen tarafından ayrımcı-

---

20 Perihan Elif Bor Ekmekçi, Tıp Etiği Açısından Sağlık Hakkı ve Romanlar Üzerine Bir Çalışma (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014) s.227.

21 Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul 2011, s.87.

lığa uğradıklarını, aynı şekilde ailelerin okulda çocuklarını beklerken okul çevresinden uzaklaştırılmak suretiyle yaşadıkları kötü muameleleri anlatmaktadırlar.²²

"İlkokulda 5 yıl okudum. Ya insanın hiç bi tane arkadaşı olmaz mı? Sıra arkadaşı olmaz mı? Olmadı. İlkokulda bir hırsızlık olurdu ilk benim çantam aranırdı. Üstüm başım aranırdı. Biri birine kızardı, hoca gelip bana tokat atardı. Biz bunu çok yaşadık ve halen de yaşıyoruz." (Sevda, Hatay)²³

Romanların, nüfus olarak fazla olduğu mahallerde yer alan okullardaysa ayrımcılık doğallığında daha geri planda kalıyor. Bu kitabın yazım aşamasında kendisiyle görüşülen bir Kuştepe sakini Roman şunları söylemiştir:

"E tabi burada Roman çocuklarına ayrımcılık uygulayabilirlerdi ama okula giden 600 çocuktan 400'ü Roman, hangi birine uygulasin?" (M.S.Ş, Kuştepe)²⁴

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde, "eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" denmektedir. Yükseköğretim Kanunu'nun 5. Maddesinde ise "yükseköğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler alınır" hükmü yer almaktadır. Ancak söz konusu olan

22 Adrian Marsh, "Eşit Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:2, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.56.

23 Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul 2011, s.65.

24 Kendi görüşmelerimizden.

Romanlar olunca bu maddelerin geçerliliği olduğunu söylemek mümkün değildir.

b) İstihdam

a. İstihdam Hakkında Uluslararası ve Yerel Kanun Hükümleri

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde "Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır" (Madde 23/1) denilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Türkiye tarafından 1967'de imzalanan 1958 tarihli "111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi"nde de istihdam alanında yapılan ayrımcılık yasaklanmıştır. 1944 yılında yayınlanan Filadelfiya Beyannamesi'nde ise ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun, bütün insanların, hürriyet, şeref, ekonomik, güvenlik ve eşit imkân şartları içinde kendi maddi refah ve manevi gelişmelerini gözetme haklarına vurgu yapılmakta ayrımcılık sadece iş esnasında değil iş edinme süreçlerinde de tanımlanmaktadır: "Ayrımcılık; ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşeye bakılmadan yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı... ifade eder."²⁵

Türkiye tarafından 1977 yılında imzalanan ILO 122 No'lu İstihdam Politikası Sözleşmesi'ne göre; "...işsizlik ve eksik istihdam so-

---

25 http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm

rununu çözümlmek amacıyla, her üye tam ve verimli istihdama ve işin serbestçe seçilmesine matuf aktif bir politikayı esas bir gaye olarak ele alacak ve uygulayacaktır” denir ve bu politika, “Açıkta ve iş arayan herkese iş sağlanması, bu işin, imkân nispetinde verimli olmasını, işin serbestçe seçilmesini ve her işçinin kendisine elverişli bir işte çalışması için gerekli nitelikleri kazanmasını, bu işte, ırk, renk, cinsiyet, din, politik düşünce, milli veya sosyal menşe ne olursa olsun niteliklerini ve istidatlarını kullanmasını sağlamak amacına yönelmiş olacaktır” sözleriyle açıklanır.²⁶

Birleşmiş Milletler’in içerdiği UNIC (United Nations Information Centre) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin “çalışma hakkıyla” ilgili olan 6. maddesinde belirtildiğine göre herkes çalışma hakkına sahiptir ve çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkânına ulaşma hakkını da içerir.

Avrupa Birliği Konseyi de istihdamda ve çalışmada din ya da inanç, engellilik, yaş ya da cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklayan “İstihdamda Eşitlik Yönergesi”ni kabul etmiştir.²⁷

Türkiye’nin yerel mevzuatı da istihdam alanında ayrımcılığı yasaklayan hükümler içermektedir. Anayasa’nın 48. maddesinde herkesin, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahip

26 http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377278/lang-tr/index.htm

27 Avrupa Birliği Konseyi’nin istihdam ve işte eşit muameleyle ilişkin genel çerçeveye oluşturan 2000/78/EC sayılı Yönergesi için; https://www.csgeb.gov.tr/media/2079/calismamevzuat%C4%B1_abd.pdf (Erişim Tarihi 11.05.2017)

olduğu belirtilirken 49. madde çalışmanın bir hak ve devletin işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, “işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli önlemleri almakla” görevli olduğunu karar altına almaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 5. maddesinde iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yasaklanır.²⁸ Türk Ceza Kanunu’nda ayrımcılıkla ilgili 122. maddenin (a) bendinde “...kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hallerden birine bağlayan kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası verilir” denilir ve maddenin başında ayrımcılık sebepleri “kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri” olarak belirtilir.

Hem uluslararası mevzuat hem de Türkiye’nin kendi kanunları istihdam alanındaki ayrımcılığı açıkça yasaklamış ve cezalandırılması gereken bir “suç” olarak tanımlamışsa da söz konusu Romanlar olduğunda ayrımcılığın izlerini açıkça görebilmek mümkündür.

b. İstihdam Alanında Romanlar

Türkiye genelinde Romanlar istihdam alanında genel olarak dışlanmayla karşı karşıya kalmakta ve güvenceli, sigortalı düzenli işlerden ziyade “güvencesiz, niteliksiz, marjinalleştirilmiş” işlerde çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Çoğunlukla hurdacılık,

28 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

kâğıt ve plastik toplayıcılığı, hamallık, bohçacılık, ayakkabı boyacılığı, temizlik, mevsimlik tarım işçiliği yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Sigortalı ve düzenli işlere sahip olanların sayısı oldukça azdır. İstihdam alanında yaşanan sınırlama, ekonomik haklara erişememe durumu, medeni, siyasal ve giderek sosyal dışlanmayı da beraberinde getiren bir etki yaratmaktadır.

Kendi evinde veya başkasının evinde ve sokaklarda dolaşarak çalışılan, çalışma koşullarının belirsiz ve süresiz olduğu işlerde gelir elde etme olanakları kısıtlıdır. “Güvencesiz ve niteliksiz işlerde” çalışan Romanlar, işsizlik ile “niteliksiz işler” arasında gidip gelmekte ve bu halleriyle çalışan *yoksullar* kategorisini oluşturmaktadırlar. Yoksul olmak büyük oranda “niteliksiz işlerde” çalışmakla ilişkilidir.²⁹

Romanlar işe alım sürecinde etnik kökene dayalı yaşadıkları damgalama ve ayrımcılığın yanında, okullaşma oranının düşük olması sebebiyle de belli istihdam alanlarının dışında tutulmaktadırlar. Öğrenim hakkına erişemeyen veya öğrenimini devam ettirememiş bireyler *nitelikli* sayılan işlerde çalışamazlar ve ekonomik durumları sebebiyle çocuklarının öğrenimine de maddi imkân sağlayamazlar. Dolayısıyla öğrenim hakkına ulaşamama ile ekonomik alandan dışlanma karşılıklı bir ilişki içerisinde.

Yapılan araştırmalar istihdam alanında dışlanmayla mekânsal damgalanma arasında bir ilişki olduğunu da ortaya koymaktadır. Romanların yaşadıkları mahallelerin suçla bağlantılı olarak dam-

29 Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Kent Nüfusunun En Yoksul Kesiminin İstihdam Yapısı ve Geçinme Yöntemleri, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu, 2008, s.28.

galanmış olması onların istihdamlarını engelleyen bir etki yaratmaktadır. Birçok kişi başvurdukları işe girebilmek için mahallelerini gizli tuttuklarını, hatta mahalleye gelmeden otobüslerden önceki duraklarda indiklerini söylemişlerdir.³⁰

İstihdam alanında yaşanan ayrımcılığı genel olarak ele almanın yanında, daha ayrıntılı bir bakış farklı sorunların varlığını da görünür kılmaktadır. Örneğin Dom grupları arasında geleneksel meslekleri olan dışçılık bir eğitime dayanmadığı için yasaklanınca bu insanlar bir anda iş olanaklarından yoksun bırakılmışlardır veya Roman kadınların kreş gibi bir olanaktan yoksun olması istihdam alanında yaşanan bir başka sorundur (İzmir'de yapılan araştırmalarda tarım işçiliği yapan Roman kadınlar tarlaya getirmek zorunda kaldıkları çocukları için işverenden şikâyet duyduklarını belirtmişlerdir).³¹ Ayrıca güvencesiz ve sigortasız işlerde çalışıyor olmanın meslek hastalıklarının olumsuz sonuçlarını arttıran etkisi bir başka istihdam sorunudur. Sigortasız çalışan sayısı çok fazla olduğu için iş kazası yaşamaları durumunda Romanlar sağlığa erişim haklarından yararlanamamaktadırlar. Kitabın hazırlık sürecinde kendisiyle görüşülen bir Roman kadın, eşinin çalıştığı işte parmaklarının kopması üzerine işini bırakmak zorunda kaldığını ve şimdi “çöp toplayıcılığı” yaptığını belirtmiştir. Romanlar sağlıklarını kaybetmeleri neticesinde “niteliksiz” iş alanlarına itilmekte ve çalışabilecekleri alanlar daha da sınırlandırılmaktadır.

---

30 Adrian Marsh, “Eşit Vatandaşlık: Türkiye Çingenerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:2, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.86.

31 Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul 2011, s.59.

c) Barınma

a. İskân Hakkına Dair Uluslararası Sözleşmeler

Uluslararası sözleşmelere geçmeden önce Anayasa'nın 5. maddesine vurgu yapmak yerinde olur. 5. maddede “Devletin temel amaç ve görevleri”, “Kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” sözleriyle ifade edilmektedir. Bu “şartlar”ın başlıcalarından biri de barınmadır. Tüm vatandaşların barınma hakkı vardır.

Türkiye'nin tarafı olduğu Birleşmiş Milletler'in Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (UNIC) 11. maddesinde, “Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler” denilmektedir.³² Yeterlilik de burada önemli bir ayrıntıdır. Yeterlilik konutun sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme açısından önemli imkânlara sahip olması olarak açıklanabilir.

Ancak yerel ve uluslararası mevzuata rağmen Roman vatandaşlar, barınma hakkının “yeterli” ölçüde sağlanması bir yana “kentsel dönüşüm” adı altında yaşam alanlarından uzaklaştırılma durumuyla karşı karşıya kalabilmektedirler.

32 <http://www.un.org.tr/humanrights/vp/insan-haklari-belgeleri/tuerkiye-ve-anlasma-temelli-organlar/ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklara-iliskin-sozlesme.php?lang=TR>, Erişim tarihi 20.10.2017.

Avrupa Bakanlar Komitesi tarafından yapılan “Avrupa’daki Roman ve Göçebelerin yaşam koşullarını iyileştirmek” konulu tavsiyede de Romanların barınma konusuna dikkat çekilmektedir: “Üye ülkeler, iskân hakkının temel bir insan hakkı olduğunu göz önünde bulundurarak, Romanların her nerede barınırsa barınsınlar, kanun dışı tahliyeler, taciz ve diğer tehditlerden korunmasını sağlamakla yükümlüdür.”³³

Avrupa Bakanlar Komitesi’nin bu tavsiye kararında da belirttiği “kanun dışı tahliyeler” Romanlar açısından barınma hakkının önündeki önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Bu tahliyelerin “kanun dışı” değil “kanuni” olması da sonucu değiştirmemekte ve kanuni olsalar dahi “zorla tahliye” olarak değerlendirilmelerinin önünü açmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 7. genel tavsiyesinde zorla tahliyenin ne olduğu açıklanır ve 4. paragrafta zorla tahliyelerin sebep olabileceği hak ihlalleri ayrıntılı bir biçimde aktarılır, “Sözleşme ile koruma altına alınan hakları açıkça ihlal ederken, yaşam hakkı, kişi güvenliği hakkı, kişinin özel yaşamına, aile yaşamına ve konutuna müdahale edilmemesi hakkı ve mülkünden barışçı bir biçimde yararlanma hakkı gibi kişisel ve siyasal hakların ihlal edilmesiy-le de sonuçlanabilir.” Komite aynı zamanda “tahliye” durumları söz konusu olduğunda hükümetlere birtakım sorumluluklar da yükler: “Tahliyelerin insanların evsiz kalması veya insan hakları ihlalleri riskine açık bir konumda kalması ile sonuçlanmaması gerekmektedir. Tahliyeden etkilenmiş kişilerin kendi ihtiyaçlarını

---

33 Bakanlar Komitesi, Avrupa’daki Roman ve Göçebelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi konulu tavsiye, Rec (2005) 4, paragraf 23.

karşılayamadıkları durumlarda, ilgili taraf devlet, bu kişilere alternatif olarak konut, yeniden yerleşim veya verimli arazilere erişim gibi seçeneklerin sunulabilmesi için mevcut kaynakları ölçüsünde azami düzeyde tüm uygun tedbirleri almalıdır.” (16. Paragraf)³⁴

Söz konusu olan Türkiye olduğunda “kentsel dönüşüm” adı altında “kanuni” olan ancak içinde “zor” barındıran tahliyeler gündemdedir.

b. Kentsel Dönüşüm

2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’la beraber Türkiye’de Romanların yerleşim yerlerinin yıkımına ve yerinden edilmelerine de yol açan kentsel dönüşüm başladı.

Ankara’da Çiçin Bağları, İstanbul’da Dolapdere, Sulukule, yüzyıllardır Romanlara ev sahipliği yapmış Eminönü (Romanlar buradan Gaziosmanpaşa’ya gönderildiler), Kâğıthane, Küçükbakkalköy, Kuştepe, Diyarbakır’da Yeniköy, Mersin’de Turgut Reis, Artvin Yusufeli’nin Kınalıçam köyü, İzmit’in 28 Haziran Mahallesi, Erzincan’da Çarşı ve Taksim mahalleleri, Balıkesir’de Gündoğan kentsel dönüşümün gerçekleştirildiği bölgeler oldu. İstanbul’daki Romanların yaşadıkları mahalleler çoğunlukla tarihi mahalleler olduğu için kentsel dönüşüm esnasında çok sayı-

34 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 7. No’lu Genel Yorum. Yeterli Konut Hakkı: Zorla Tahliyeler, erişim tarihi 27.03.2017, <http://www.ihop.org.tr/2007/12/11/ekonomik-sosyal-ve-kultuerel-haklar-komitesi/>

da tarihi bina yıkılırken merkezi konumdaki bu araziler biçilen çok yüksek fiyatlar nedeniyle Romanların yaşayamayacağı yerler haline getirildiler. Kentsel dönüşümle beraber yoksul Romanların mahallelerinde yaşama hakkını ellerinden alındı. Çok sayıda Roman vatandaş kent merkezlerinden uzak ve işlerini yapmalarının imkânsız olduğu yerlere inşa edilen binalara sürüldü, kimi yıkılan evlerin yanında barakalar inşa ederek bir süre daha sağlıklı koşullarda mahallelerde yaşamaya çalıştı. İnsanlar kalabalık aileleriyle beraber geçici olarak başka yerlerde yaşayan ailelerinin yanına taşındılar. Kendi mahallelerinde verdikleri kira miktarı diğer mahallelere kıyasla düşük olduğu için Romanlar ekonomik olarak birçok mahalleden dışlanmış oldu. Hayat onlar için daha belirsiz, stresli ve güvencesiz hale geldi. İnsan haklarını hiçe sayan uygulamalarla mahallelerin ellerinden alınması ve kötü şartlarda yaşamaya maruz bırakılmaları, düşük miktarda tazminat verilmesi bazı durumlarda hiç verilmemesi, başta kiracılar olmak üzere mahalle sakinlerinin kişisel ve siyasal alanda hak ihlaline uğramalarına sebep olundu. Kentsel dönüşüm sonucu Sulukule'de 2006'da 3500'ü Roman olmak üzere 5000 kişi mağdur oldu, 50'nin üzerinde ev yıkıldı. Kâğıthane'de yıkımlar esnasında polis şiddeti uygulandı, 16 ev yıkıldı. Küçükbakkalköy'de 78 ev yıkıldı, çok sayıda aile bu durumdan etkilendi. Diyarbakır'da Domların yaşadığı birçok köy yıkıldı, 30 aile başka yerlere sürüldü.³⁵

Barınma konusunda bir diğer önemli konu da Roman mahallelerine devlet tarafından sağlanması gereken hizmetlerin niceliğinin

---

35 Adrian Marsh, "Eşit Vatandaşlık: Türkiye Çingenerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:2, ERRC/hYd/EDROM (2008).

de ve niteliğinde yaşanan eksikliklerdir. Romanların yaşadıkları mahallelerde belediye hizmetlerinde, temiz su kaynakları ve kanalizasyon sisteminde var olan eksiklikler,³⁶ toplu taşımanın bazı şehirlerde bu mahallelere ulaşımının sağlanmaması ya da bu hizmetlerin sınırlandırılması³⁷ barınmanın yanı sıra sağlıklı bir çevre hakkını da tartışmalı hale getirmekte ve “ayrımcılık” tartışmalarına yol açmaktadır.

d) Ayrımcılık

Romanlar dünyanın birçok yerinde, kültürel, ekonomik, siyasi, sosyal alanlarda ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Ayrımcılık istihdamdan, öğrenimden, toplumsal hayattan dışlanmayla ve hem kendilerinin hem de buldukları mahallelerin damgalanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu ayrımcılık ise Romanların hizmetlere erişimini zorlaştırdığı, eğitim, istihdam, siyaset alanından uzak kalmalarına sebep olduğu ölçüde kendini yeniden üretmektedir.

Devlet eliyle yapılmış olan ayrımcılığın izlerini kanunlar üzerinden takip edebilmek mümkündür.

1934 tarihinde yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 4. maddesinde “Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler,

---

36 Bor Ekmekçi, Perihan Elif, Tıp Etiği Açısından Sağlık Hakkı ve Romanlar Üzerine Bir Çalışma (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014) s.225 ve s.241.

37 Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul 2011, s. 79-81.

casuslar, göçebe *çingeneler*, memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar” ibaresi mevcuttu ve bu kanun 2006 yılına kadar varlığını korudu.³⁸ Bu kanun aynı zamanda “Türk kültürüne bağlılıklarını sağlamlaştırmak ve nüfusun oluşturulma ve dağılımını geliştirmek amacıyla,” “Göçebeler ile gezgin çingenelerin” İçişleri Bakanlığı'nın mütalaası alınarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca uygun görülecek yerlerde yerleştirilmesini şart koşmaktaydı. Bu ibareler 2006'da kabul edilen 5543 sayılı yeni İskân Kanunu'nda bulunmamaktadır.

Polisin Disiplinine Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname'nin amirlerin idari görevlerini açıklayan 134/B maddesinin şüpheli şahısları tanımladığı a/5 fıkrasında “esaslı bir mesleği olmayan çingeneler” ibaresi yer almaktaydı. Bu ibare ayrımcılık içerdiği için 2006 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 21. maddesinde “Tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan *çingenelerin* ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir” ibaresi, 2008 yılında “Tabiiyetsiz veya Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine...” olarak değiştirilmiştir.³⁹

1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'na göre azınlık olmak

38 2510 Sayılı Eski İskân Kanunu için bkz.; <https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=mevzuat&Id=12>

39 Yapılan değişikliklere ilişkin İstanbul Milletvekili Çetin Soysal tarafından verilen 7/13320 nolu soru önermesine verilen yanıt için; <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-13320c.pdf>

“gayrimüslim” olmakla ilgilidir. Bu yüzden Romanlar Türkiye’de azınlık statüsüne sahip değildir ve bu statünün gerektirdiği azınlık kültürünün korunması, ayrımcılığın yasaklanması gibi devletin vazifelerinden Türkiye’de bulunan diğer birçok etnik grup gibi Romanlar “gayrimüslim” olmamak sebebiyle yararlanamamaktadır. Ayrıca Türkiye’ye sonradan göç etmiş gruplar arasında Müslüman olmayan Romanlar da bulunmaktadır, Lomlardan da Hristiyan olanların bulunduğunu hesaba katarsak bu gruplar azınlıklara tanınan haklardan yararlanmamakta, bu durum grupların ayrımcılığa uğrama riskini arttırmaktadır.⁴⁰

Bir Birleşmiş Milletler sözleşmesi olan Türkiye tarafından 2002 yılında onaylanan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin (CERD) 2. maddesinde “Taraf Devletler ırk ayrımcılığını kınar ve uygun her imkânla ve gecikmeden, ırk ayrımcılığının her türünün ortadan kaldırılması ve tüm ırklar arasında bu anlayışın geliştirilmesi politikası izlemeyi üstlenir ve bu amaçla, [...] c) Her Taraf Devlet, yerel ulusal ve hükümet politikalarını gözden geçirmek, nerede bulunursa bulunsun, ırk ayrımcılığı doğuran veya devam ettiren yasaları veya düzenlemeleri değiştirmek, kaldırmak veya geçersiz kılmak amacıyla etkin önlemler alır” ibaresi geçmekte olduğunu yeniden hatırlatalım.

Uluslararası antlaşmalar ve yerel kanun hükümleriyle ayrımcılık engellenmeye çalışılsa da araştırmalardan gördüğümüz kadarıy-

40 Lozan Antlaşması’nın tam metni için bkz. <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=249>. Azınlıkların Korunması başlıklı hükümler, Antlaşma’nın 37. maddesi ile 45. maddesi arasında yer almaktadır.

la Romanlar birçok alanda ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Buna televizyon dizilerinde kullanılan Roman imgesiyle, içerisinde Çingene geçen deyimlerde, günlük hayatta sık karşılaştığımız nefret söylemleriyle tanık olmaktadır. Üzerlerine yapılandırılmış ve çoğu zaman medyayla desteklenen “hırsızlık”, “tehlikeli olma”, “çalışmayı istememe”, “pis olmaları”, “eğlenceye düşkün olma” gibi etiketler işe alımda dışlanmalarına, öğrenimden yararlanamamalarına, “huzur operasyonu” adı altında mahallelerine yapılan polis baskınlarıyla huzursuz edilmelerine sebep olmaktadır.

Ayrımcılık ve damgalanmanın boyutunu göstermesi açısından 2014 yılında görülen bir dava basit ancak önemli bir örnek oluşturmaktadır. Kendisine Çingene dendiği için hakaret davası açan bir kişinin başvurusu sonucunda Fethiye 2. Sulh Ceza Mahkemesi kişiyi haklı bulmuş ve “Çingene” nitelemesinin bir hakaret olduğuna karar vermiştir. Ancak Yargıtay 4. Ceza Dairesi “Çingene'nin onur, şeref ve saygınlığı rencide edici bir söz olmadığı” kararını alarak mahkemenin kararını bozmuş ve damgalamanın, ayrımcılığın karşısında bir adım atılmıştır.⁴¹

e) Ayrımcılık Karşıtı Kanunlar

B.M. Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren, Türkiye'nin de 2006 yılında onaylayıp 2007 yılında yürürlüğe soktuğu Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (International Covenant on Civil and Political Rights-ICCPR), 26. maddesi herkesin kanun önünde

41 <http://www.haberturk.com/polemik/haber/1007059-cingene-hakaret-sayilmadi>

eşitliğini ve herkes için eşit korumayı garanti altına alırken 27. maddede azınlık hakkına gönderme yapar. Azınlıkların kültürlerini sürdürmelerini, dinlerini açıkça sahiplenmelerini, ibadet etmelerini ve topluluk içinde kendi dillerini kullanmalarını teminat altına alır:

“Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.”

BM sözleşmesi olan ve 2002’te onaylanan ve yürürlüğe giren Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD),⁴² 2. maddede “Taraf Devletler ırk ayrımcılığını kınar ve uygun her imkânla ve gecikmeden, ırk ayrımcılığının her türünün ortadan kaldırılması ve tüm ırklar arasında bu anlayışın geliştirilmesi politikası izlemeyi üstlenir ve bu amaçla, [...] c) Her Taraf Devlet, yerel ulusal ve hükümet politikalarını gözden geçirmek, nerede bulunursa bulunsun, ırk ayrımcılığı doğuran veya devam ettiren yasaları veya düzenlemeleri değiştirmek, kaldırmak veya geçersiz kılmak amacıyla etkin önlemler alır. d) Her Taraf Devlet, koşullar gerektirdiği takdirde yasal düzenlemeler yapmak dahil, tüm uygun yöntemlerle, herhangi bir birey, grup veya örgüt kaynaklı ırk ayrımcılığını yasaklayacak ve bu tür ayrımcılığa son verecektir” denilerek devletin bu konudaki göre-

42 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 1(1). Sözleşmenin tam metni için bkz: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html>

vinden bahsedilir. Sözleşmede ırk ayrımcılığı, “siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih” olarak tanımlanmıştır.

BM İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT)⁴³ Türkiye tarafından 1988’de onaylanmıştır. Sözleşmeye taraf olan devletlerin, işkence, gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezayı “önleme” konusunda yasal yükümlülüğü bulunmaktadır.

Türkiye, 18 Mayıs 1954’ten bu yana İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi’ne (AİHS)⁴⁴ taraftır ve sözleşmenin 14. maddesi uyarınca “Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır” denir.

Türkiye, Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan Avrupa Sosyal

---

43 İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin tam metni için bkz. http://www.danistay.gov.tr/upload/iskence_ve_diger_zalimane_gayri_insan_i_veya_kucultucu_muamele_veya_cezaya_karsi_sozlesme.pdf

44 14. Protokol için bkz. <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/891a2--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasına-Iliskin-Sozlesme.pdf>

Şartı'nı 1989'da, Yenilenmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı da 2007'de onaylamıştır. Yenilenmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın E maddesinde, bu Şart'ta yer alan haklardan yararlanmanın “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın” sağlanacağı belirtilmekte ve devletin sadece kanuni düzenlemeler bağlamında eşitliği sağlamasının değil, dolaylı ayrımcılığı da hesaba katarak muamele eşitliğinden taraf olumlu yönde önlemler alınmasının önemi vurgulanmaktadır.⁴⁵

Avrupa Birliği Temel Haklara İlişkin Avrupa Şartı'nda da cinsiyet, renk, etnik ya da sosyal köken, genetik özellikler, dil, din ya da inanç, siyasi ya da başka düşünce, ulusal bir azınlığa mensubiyet, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş ya da cinsel yönelim gibi herhangi bir nedenle yapılacak ayrımcılık yasaklanmaktadır. AB Konseyi, 13. maddeyle sahip olduğu yetkiyi kullanarak, istihdamda ve çalışmada din ya da inanç, engellilik, yaş ya da cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklayan İstihdamda Eşitlik Yönergesi'ni;⁴⁶ istihdamda, eğitimde, öğretimde, sosyal güvenliğe, sağlık hizmetlerine, sosyal yardımlara, konut dahil olmak üzere mal ve hizmetlere erişimde ırksal ya da etnik kökene dayalı ayrımcılığı hukuka

45 De Schutter, Olivier, Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa için Yeni Bir Anayasa. Online vers. İçin bkz: http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/kitaplar/sosyalsart.pdf

46 Avrupa Birliği Konseyi'nin istihdam ve işte eşit muameleye ilişkin genel çerçeve oluşturan 2000/78/EC sayılı Yönergesi için; https://www.csgb.gov.tr/media/2079/calismamevzuat%C4%B1_abd.pdf (Erişim Tarihi 11.05.2017).

aykırılık sayan Irk Eşitliği Yönergesi'ni⁴⁷ kabul etmiştir. Irk Eşitliği Yönergesi, madde 1'de "Üye Devletlerde eşit muamele ilkesini geçerli kılmak amacıyla ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılıkla mücadele için" asgari gerekliliklerin ana hatlarını belirlemiştir. Bu standartlarla, yalnızca doğrudan değil aynı zamanda dolaylı ayrımcılık da yasaklanmıştır. AB hukuku, tacizi ve mağdur edilmeyi de ayrımcılık sayarak yasaklar. Ayrıca ayrımcılık yapılmasını yönlendirmek de yasaklamıştır.⁴⁸

Türk Ceza Kanunu'nda ayrımcılıkla ilgili olan 122. maddede de "kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak; bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan, besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden, kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir" hükmü geçer.⁴⁹

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında

47 Avrupa Birliği Konseyi'nin "farklı ırk ve etnik kökene sahip kişiler arasında eşit muamele ilkesini koyan" 2000/43/EC sayılı, Haziran 2000 tarihli yönergenin İngilizcesi için bkz: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

48 Referans içi bkz.; Anita Danka, "Türkiye'de Roman Hakları ve Hukuki Çerçeve", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:1, ERRC/hYd/EDROM (2008).

49 Türk Ceza Kanunu çevrimiçi versiyonu için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

Kanun'un⁵⁰ radyo ve televizyon yayınlarında uyulması gereken ilkeler, 4. maddenin b bendinde “toplumu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi” ve d bendinde, “insanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle hiçbir şekilde kınanmaması ve aşağılanmaması” olarak belirlenir.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), sözleşmeye taraf devletlere yönelik gözden geçirmelerinde, Türkiye'nin, sağlık hizmetlerine erişim hakkı, işe alımda ayrımcılık yapmama, sosyal ve ekonomik koruma alanlarda Şart'a riayet etmediğini tespit etmiştir.⁵¹ Bu karara da yansıdığı gibi ayrımcılık, Türkiye'deki Romanlar için güncel ve yakıcı bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

---

50 Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, çevrimiçi versiyonu için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4676.html>

51 Anita Danka, “Türkiye’de Roman Hakları ve Hukuki Çerçeve”, Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:1, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.36-37.

5. HAPİSHANEDE ROMANLAR

1. Hapishanedeki Romanlara Dair

Romanların Dom, Lom ve Abdal/Teber gibi diğer peripatetik gruplarla beraber Türkiye'nin toplam nüfusunun tahmini olarak %2'sini oluşturuyorken,⁵² mahpus nüfusu içerisinde daha yüksek bir oranda bulunuyorlarsa, bu durum, genel nüfus içinde ceza politikalarına daha fazla hedef oldukları şeklinde okunabilir. Romanlar diğer birçok etnik ve kültürel azınlık gibi hapishane içerisinde "aşırı temsil edilirler". Uluslararası arenada aşırı temsilin azınlık gruplarına ilişkin örneklerini başta vermiştik. Bunun sebebi damgalama, azınlık gruplarının adalete erişimde yaşadıkları sorunlar gibi doğrudan ayrımcılık olabiliyorken kendilerini, ihti-

---

52 Bkz. Uluslararası Roman Çalışmaları Ağı (2005). "Reaching the Romanlar. A report on the feasibility studies "mapping" a number of Roman (Gypsy) communities in İstanbul", British Council, Türkiye. Aktaran Adrian Marsh, "Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni", Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, S:1, ERRC/hYd/EDROM (2008), s.22.

yaçlarını gözetmeyen kanunlardan kaynaklanan dolaylı ayrımcılık da olabilmektedir.

Roman mahallelerine sık yapılan baskınlar, buldukları alanlarda polisle karşı karşıya gelme olasılığının fazla olması, kefaletle serbest kalma hakkından yararlanabilmek için gereken teminatı karşılayamamaları ve damgalama, ayrımcı uygulamalar bir azınlık grubu olarak Romanların daha çok hapsedilmelerine sebep olabilmektedir.

Bu bölümün içeriği görüşülen kişilerin söylemleriyle ortaya çıkan hapisane içerisinde yaşanabilecek olası sorunlarla oluşturulmuştur.

a. İstatistik

Hapishanelerdeki Romanlara dair herhangi bir istatistik bulunmamaktadır. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği olarak Romanların hapisane içerisindeki sayılarına, yoğunluklu olarak hangi hapishanelerde bulduklarına dair Adalet Bakanlığı'na ve hapisane müdürlüklerine yapmış olduğumuz bilgi edinme başvuruları cevapsız bırakılmıştır. Cevap alamadığımız bilgi edinme başvurularımızda şunları sorduk:

1. Ceza İnfaz kurumlarında etnik kimliği Roman olan kaç tutuklu/hükümlü bulunmaktadır?
2. Bunlardan kaç erkek, kaç kadındır?
3. Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri'nde etnik kökeni Roman olan tutuklu ve hükümlülerin kaç hangi yasa-yı/yasaları ihlalden hapisanede tutulmaktadır?

4. Roman tutuklu/hükümlülerden okuma-yazma bilmeyen var mıdır? Varsa sayıları kaçtır?
5. Kaç Roman mahpus İşyurtları Kurumu bünyesindeki atölye ve tesislerde çalışmaktadır?
6. 2016 yılı içerisinde kaç Roman mahpus çalışmıştır?
7. Kurumunuzda bulunan Roman mahpuslardan kaç çocuğuyla beraber kalmaktadır?
8. Roman mahpuslardan kaçının ziyaretçisi gelmemektedir?
9. Roman mahpuslardan kaçının hesabında parası bulunmamaktadır?

Sorularımıza cevap alamadığımızdan Roman mahpusların sayılarını, hangi hapishanelerde yoğunlaştıklarını bilemiyoruz. Ancak bu bilgilere ulaşmak onların ihtiyaçlarını gözeten politikalar belirleyebilmek açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmayı hazırlarken görüştüğümüz eski mahpuslardan biri şu tespiti dile getirmiştir:

"Türkiye genelinde şu durumda cezaevinde %15-16 yatan kişilerin çoğu Roman'dır." (S., Kuştepe)

Ancak verilerin ve araştırmaların eksikliği sebebiyle bu oran doğrulanması ya da yanlışlanması mümkün olmayan bir yorum olarak kalmaktadır.

Bir başkası Romanların çoğunlukta olduğu bir koğuştta bulunmuş ve şöyle demişti;

"Oşekilde zaten gittiğimiz koğuştta 11 kişi vardı 9'u Roman'dı." (Y., Ferizli L Tipi Kapalı)

Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda bir süre kalmış başka bir görüşmeci, toplam 800 olan mahpus nüfusundan yaklaşık 150 kadının Roman olduğunu söylemişti. Bu da bahsi geçen hapisane nüfusunun yaklaşık %19'unun Roman olduğunu gösteriyor.

Basında da Roman mahpuslara ilişkin haberlere ulaşabilmek mümkün. Örneğin basın aracılığıyla Aydın E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda sepet örme atölyesine katılan 70 Roman olduğunu öğreniyoruz.⁵³ Mahpus mevcudunun 1500 olduğu hapisane içerisinde toplamda kaç Roman olduğu bilgisi verilmesi de Romanların sayısal olarak kendilerini görünür kılacak bir mevcutları olduğu bu ve benzer haberlerden anlaşılıyor.

b. Yaşanabilecek Olası Sorunlar

Okuma-Yazma

Romanlara dair acil çözüm getirilmesi gereken sorunlardan biri olarak ele aldığımız öğrenim bölümünde de görülebileceği gibi Romanlar öğrenim hakkına ulaşabilme konusunda ciddi sorunlar yaşamakta ve bu dezavantaj onların yaşantısının tamamına yayılabilmektedir. Romanların düşük olan okullaşma oranı neticesinde okuma-yazması olmayan çok sayıda Roman bulunuyor. Bunun devamında getirdiği dezavantajlar hapsedilmiş Roman vatandaşlar için hayatı zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili hapisane-

---

53 Roman Mahpuslara Sepet Örme Kursu, haberler.com, 26 Şubat 2016, (son erişim tarihi 31.03.2017), <<http://www.haberler.com/roman-mahkûmlara-sepet-orme-kursu-8198010-haberi/>>

ne içerisinde okuma-yazma bilmeyen kaç Roman olduğuna dair Adalet Bakanlığı'na ve çeşitli hapisane idarelerine yaptığımız bilgi edinme başvurularına cevap alamadığımız için eski Roman mahpuslardan aldığımız bilgiler doğrultusunda yaşadıkları ya da yaşamaları muhtemel sorunları ele alacağız.

Görüştüğümüz eski Roman mahpuslardan biri koşullarında okuma yazma bilmeyen iki kişi olduğunu söylerken bir başka eski Roman mahpus da tutulduğu çocuk hapisanesinde 11 kişilik koşutta 9 Roman olduklarını ve sadece biri Roman iki kişinin okuma yazma bildiğini belirtmiştir:

"Dilekçeyi ben yazıyodum. Arkadaşım diyodu mesela senin yazın güzel diyodu. Ben şuraya dilekçe yazıcam, bana yazdırıyodu. Bi arkadaşıma mektup geliyodu, başka bi arkadaşım onu okuyodu." (Y., Ferizli L Tipi Kapalı)

Görüşmecilerin çoğu hapisane içerisinde okuma-yazması olmayan kişilerle dayanışma halinde olduklarını söyleseler de bu durumun o insanların aleyhine sorunlara neden olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerek. Okuma yazma bilmeyen mahpuslar, dilekçe veya mektup yazmak veya okumak gerektiğinde ya da örneğin savunmalarını hazırlarken kişisel bütün bilgilerini yardımcı olan kişiyle paylaşmak zorunda kalmaktadırlar:

"Özelin orda, özelini anlatamazsın kimseye. Nasıl anlatacam nasıl okuyacak benim mektubumu orda. Belki orda çok önemli bişey geçiyo. İkinci şahıs da öğrenmiş oluyo yani ondan zor oluyo." (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

Bir başka eski Roman mahpus da okuma yazma bilmemenin Romanları kendi içlerinde dayanışmak ve hapisane idaresiyle

iyi geçinmek zorunda bırakan nedenlerden biri olduğuna dikkat çekmektedir:

"Çünkü niye Romanlar, siz istesenez de biriyle uzak kalamıyorsunuz. Neden kalamıyorsunuz, okuma yazmamız yok. Dilekçe yazdırmamız için biriyle muhatap olmak zorundasınız, gardiyanla iyi geçinmek zorundasınız." (M., Kuştepe)

Mahpuslar haftada bir kez olacak şekilde 3'ü kapalı 1'i açık olmak üzere ayda 4 kez görüş hakkına sahiplerdir. Telefon görüşmeleri de haftada bir kez 10 dakikayı geçmeyecek şekilde yapılır. Mektuplaşma görüşülen kişilerin de belirttiği gibi hapis hane içerisinde kalan bireyin dışarıdaki sevdikleriyle iletişim kurması için en önemli araçlardan biridir. Aldıkları mektupların hapsedildikleri süre içerisinde onları çok mutlu ettiğini belirtmişlerdir.

"Orada en azından bi mektup gelse o gün. İki satır. İki satır aşırı mutlu ediyos seni. O kadar mutlu oluyosun ki." (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

Okuma-yazması olmayan bir insan için gelen mektupları okumak ve cevap yazmak için başkasının yardımına gereksinim duymak, mektupları sadece bir kere dinleyebilmek, mahpuslar üzerinde hapis cezasının ağırlığını arttırmaktadır.

"Çok samimi olur da seversem seni gelir mektubumu sana okuturum. Sen bana okursun ben de dinler gelir birkaç defa daha okuturum belki sana. Tabi o biraz sıkıntı." (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

Okuma yazma bilmemek kişisel mahremiyetin ihlali sonucu doğurmasının yanı sıra başka sorunlara da yol açmaktadır. Hapis ce-

zasının etkilerini hafifletmek, hapishane ortamından zihinsel olarak uzaklaşmak için kitap okumak etkili bir yöntemdir. Okumayı bilmeyen kişiler için okumanın olumlu etkilerinden yararlanmak mümkün olamamaktadır. Okuyamayan mahpus için hapishane-deki haklarının bilgisine nasıl ulaşılacağı da bir sorun haline gelebilmektedir.

Özetleyecek olursak, okuma aracılığıyla dışarıdaki yaşamla iletişim halinde olmayı sağlayan araçlardan yararlanamamak insanları umutsuzluğa sürükleyebileceği gibi, başkalarına muhtaç durumda bırakılma hali de özel hayatlarının mahremiyetini ortadan kaldırma sonucunu doğurmaktadır.

Kurum içerisinde okuma-yazma kursları verilmektedir. Ancak öğrenmenin uzun bir süreç olduğunu düşünürsek, mahpusların bir süre okuma-yazma bilmemekten kaynaklı sıkıntılar yaşayacağı aşikârdır. Bu nedenle, kısa vadede okuma yazma bilmeyen mahpusların mağduriyetlerini ortadan kaldıracak düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

Ekonomik Sorunlar

Romanların günlük hayatta yaşadıkları ekonomik alana dair dışlanmanın hapishane yaşamına yansması kaçınılmazdır. Hapishane-nede verilen üç öğün yemek, musluktan akan su ve aydınlatma elektriği haricinde prizden kullanılan elektrik, gıda, kişisel temizlik malzemeleri, mektup için kâğıt, zarf ve pul gibi temel ihtiyaçlar satın alınmak zorundadır. Mahpuslar paraları olmadığından kantinden yiyecek ve temizlik malzemesi alamaz, mektuplaşamaz,

çay içemez, televizyon izleyemezler. Bunları gerçekleştirebilmek için mahpusların hesaplarında yeterli miktarda para bulunması gerekir. Devlet tarafından ekstra olarak görülen bu ihtiyaçları karşılayacak maddi imkânı olmayan diğer mahpuslar gibi günlük hayatta ekonomik sıkıntılar yaşayan Romanlar da hapishane içerisinde ihtiyaçlarını karşılayamazlar.

Yoksul mahpusların hapishanede yaşayabilecekleri sorunların daha iyi anlaşılabilmesi için hapishanede verilen üç öğün yemeğin karşılığı olan iâşe bedelinin tutarını ve aslında bu bedelin kanunen mahpuslardan talep edildiğini de bilmek gerekir. 2017 yılı verilerine göre günlük iâşe bedeli hükümlü ve tutuklular ile görevi başında bulunan personel için 7 TL, ceza infaz kurumlarında barındırılan çocuk hükümlü ve tutuklular için 10 TL, kurumda annesiyle beraber kalan çocuklar ile süt emziren hükümlü ve tutuklu anneler ve hamileler için de 10 TL olarak belirlenmiştir.⁵⁴ “İâşe bedeli, mahpuslara verilen üç öğün yemek için devletin mahpus başına ayırdığı tutar demektir. Günde 7 liraya bir insanın üç öğün yemeğinin hazırlanması beklenmektedir. Çocuklu ve hamile kadınlar için ise bu tutar 10 TL'dir. Bu rakamların yetersizliği bir yana 2548 sayılı Cezaevleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanun'un 2. maddesi gereğince iâşe bedelleri altı ayda bir mahpustan talep edilir. Ancak mahpus, başvuru yaparak geliri

54 Güncellenen rakamlar Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Basri Bağcı tarafından TBMM'de yapılan toplantıda dile getirilmiştir. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=1898

olmadığını, işe bedelini ödeyemeyeceğini bildirir ve yapılacak inceleme sonrasında bu doğrulanırsa başvuruyu yapan mahpus-tan işe bedeli alınmaz.⁵⁵

Maddi imkânı olmayan mahpuslar için hapisanede gelir elde edebilmenin başlıca yolu hapisanelerdeki işyurtlarında çalış-maktır. 1997'den beri İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığı ta-rafından yürütülen hapisanede çalışma imkânı, herhangi bir geliri olmayan mahpuslar için oldukça yetersiz olmasına karşın gelir imkânı yaratıyor. Mahpuslar hapisane işyurtları endüstri ürünleri, el işi ürünleri, tarım ve hayvancılık ürünleri, inşaat ve onarım işleri, hizmet sektörü, uygulamalı sosyal tesis işletmecili-ği olarak ayrılabilir alanlarda çalışabiliyorlar.⁵⁶ Ancak çalıştı-kıları süre içerisinde İş Kanunu çerçevesinde çirak olarak çalışan bir mahpus haftanın altı günü çalıştığında 2016 yılı rakamlarına göre ayda en fazla 195 TL, usta işçi ise 260 TL kazanabiliyor. Üstelik bu çalışma iş sözleşmesine dayanmadığı için çalışan mah-pusların sigortalılık durumları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 5. Maddesinin a bendinde tanımlandığı üzere sadece iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsamaktadır yani emekliliğe etki eden bir sigorta

55 Mahpusun işe bedelini ödeyemeyeceği yönündeki başvurusu üzerine başlatılan incelemeyi hapisane dışında zabıtarlar yürütmektedir. Bu inceleme sonrasında mahpusun işe bedelini ödeyebileceğine kanaat getirilirse işe bedelinin tahsili konusunda da zabıta görevlidir. Bu konuda, zabıtlara "görev aşımı" yapıldığı eleştirilerini de içeren bir yazı için bakınız: <http://www.zabitahaberleri.com/yazarlar/hulya-dundar-asir/iase-bedelleri-sorunu/28/>

56 Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye'de İşçi Mahpus Olmak, CİSST çevrimiçi versiyonu için, http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/isci_mahpus_olmak_inter-net.pdf

söz konusu değildir ve böyle olmadığı için de mahpusun ailesi bu sigortadan yararlanamamaktadır.⁵⁷

Gündelik hayatta istihdam alanından dışlanmakta olan Romanlar hapisanelerde de bu dışlanmanın bir yansıması olarak ekonomik sorunları daha yoğun yaşarlar. Romanlar gündelik hayatta düzenli ve kendini tekrar eden bir biçimde istihdam alanının dışında tutuldukları için, ailelerin mahpusa maddi desteği de sınırlı olmaktadır. Kişinin ihtiyaçlarını karşılaması güç olduğu gibi, mektup göndermek gibi iletişim kanalları da ücretli olduğundan, dışarıyla iletişimleri de sınırlanmaktadır.

Kurum içerisinde çalışmak, karşılığında elde ettikleri yevmiyeleri oldukça düşük olsa da mahpusların ihtiyaçlarının bazılarını (örneğin sigara, temizlik malzemesi veya çay gibi), belli oranda karşılamalarını sağlayabilir. Ancak iş imkânlarının sınırlılığı ve çalışabilecek mahpuslara hapisane idarelerinin karar veriyor olması ayrımcı uygulamaları gündeme getirebilmektedir. Mahpuslar çalışmak istediklerinde hapisane idaresine dilekçe verirler. Mahpusun çalışıp çalışmayacağına, çalışacaksa hangi işte çalışacağına karar veren hapisane idaresi, Romanların özellikle hizmet alanında belli kısımlara dağıtılması gibi ayrımcı uygulamalarda bulunabilir. Ya da olası ayrımcı uygulamalar sonucunda Romanların daha fazla disiplin cezası alması çalışabilme haklarının ellerinden alınmasıyla sonuçlanabilir. Çünkü bazı disiplin cezaları çalışabil-

---

57 Mahpuslar isterse isteğe bağlı sigorta yaptırılabilirler ancak 2016 yılı için aylık sigorta primi alt sınırı 527 TL'dir. Bir mahpusun hapiste çalışarak kazanabileceği maksimum miktar 260 TL olduğu için aile desteği olmadan bu sigortanın yaptırılması neredeyse imkânsızdır.

meye sınırlamalar getirmektedir. “Ücret karşılığı çalışılan işten yoksun bırakma cezası”, 5275 sayılı Kanununun 41. Maddesinde düzenlenmiş ve “hükümlünün kurum yönetiminde ücret karşılığı çalıştığı işten bir aydan üç aya kadar yoksun bırakılması,” (Madde 41/1) olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlıkları sürecinde kendisiyle görüşülen eski bir Roman mahpus da disiplin cezaları nedeniyle çalışamadığını dile getirmiştir:

“Bende üç tane zaten disiplin vardı. Ben de zaten kesinlikle öyle bi talepte bulunmadım yani bulunamazdım. Yani çalışmamamın sebebi de onlardan dolayı.” (T., Kuştepe)

Başka bir mahpus, disiplin cezalarıyla sonuçlanacak tutanakların sürekli bir psikolojik baskı aracı olarak kullanıldığını da dile getirmiştir:

“Valla özellikle çok psikolojik baskı var. Yani her şeyi bırakın psikolojik baskı olarak. En ufak bir şeyde şöyle yaparız tutanak tutarız böyle yaparız der gibisine. Yani insanlara hep tehdit yapıyorlar.” (S., Kuştepe)

Geliri olmayan, yoksul mahpusların hapisshanede gelir elde edebilmesinin bir diğer yolu da parası olan mahpusun çamaşırını, bulaşığını yıkamak gibi işlerini yapmaktır:

“Paran varsa çok rahatsın. Kendine eleman bile tutabiliyosun kendine hizmet etmesi için. Onun ihtiyacını karşılamak için.” (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

“Senin görevin bundan sonra bu, senin bi eksiğin varsa gel bana bundan sonra söyle diyosun. O adam senin çamaşırını

da yıkıyo bulaşığını da yıkıyo her şeyini yapıyo içerde. İhtiyacı o görüyo. Sen oturuyosun ama ona bakıyosun işte.” (Y., Ferizli L Tipi Kapalı)

Bu el kitabının hazırlandığı süreçte kendisiyle görüşülen eski mahpusların bazıları sınırlı da olsa bir dayanışmanın varlığından, ihtiyaçlarını karşılayamayan mahpusun bazı ihtiyaçlarının koğuş içi dayanışmayla karşılanabildiğinden de söz ettiler.

Var olan ceza infaz sisteminde, yoksul mahpuslar tıpkı dışarıda olduğu gibi hiyerarşinin en altında yer almakta ve başkalarının işlerini yapmak mecburiyetinde bırakılabilmektedirler.

Söz konusu Romanlar olduğunda burada söz edilen örneklerin tersine rastlamak da mümkün olabilmektedir. Görüşmelerimiz esnasında koğuş sorumlusu (Hapishane terminolojisi ile söylenecek olursa “koğuş mümessili”, “koğuş mesulü”) olan Romanlara da rastladık, bazı Roman mahpuslar da koğuş mesulü olan Romanlardan haberdar olduklarını da belirttiler. Ancak bunlar sınırlı örneklerdi.

Sağlık Kaynaklı Sorunlar

Kötü yaşam ve çalışma koşulları Romanların birçoğunun erkenden sağlık problemleri yaşamalarına sebep olmaktadır. Ağır iş koşulları sebebiyle, sağlıksız beslenme veya yeterli sağlık bilgisine sahip olmamaktan dolayı (hangi aşamada, nereye başvurmaları gerektiğine dair) çoğu birden fazla sağlık sorunuyla karşı karşıya kalabilmekte, sağlık hizmetlerine ulaşımında sıkıntı yaşadıkları için tedavileri aksamakta ya da hiç tedavi olamamaktadırlar.

Yaşadıkları çevrenin de yapılan araştırmalar neticesinde sağlıkları üzerinde kötü etkilere sebep olduğu anlaşılmıştır. Bazı Romanlar mahallelerine belediye hizmetlerinin gelmediğini, çöplerin toplanmadığını belirtmişler, temiz suya ulaşamamalarından şikâyet etmişlerdir.⁵⁸

Romanlar, çalıştıkları işler sebebiyle çoğunlukla iskelet sistemi ve solunum yolu rahatsızlıklarıyla karşılaşmaktadırlar. Hamallık, “çöpçülük” yapan Romanlar ağır yük taşımaktan bel fıtığı olduklarını dile getirirken, genellikle evlere temizliğe giden kadınlar kullandıkları malzemeler sebebiyle astım, demircilikle uğraşanlar da solunum yolu hastalıkları yaşadıklarını belirtmektedirler. Romanlar gibi peripatetik bir grup olan bazı Dom grupları, kullandıkları yakıt sebebiyle (devletin kendilerine vermiş olduğu kömür) hastalandıklarını ifade etmektedir. Domlar arasında geleneksel meslek olan dişçiliğin yasaklanmasıyla diş sağlığı konusunda problem yaşayanların sayısı da artmıştır.

Belediye hizmetlerinin mahallelerine ulaşmaması veya yetersiz kalması gibi durumlar nedeniyle bu bölgelerde kanalizasyon sistemindeki ve temiz su kaynaklarındaki sorunların Hepatit gibi fekal-oral yolla bulaşan hastalıkların salgınlarına yol açtığı da tespit edilmiştir.⁵⁹

Hapishaneye giren Romanlar da girmeden önce içerisinde buldukları durumun etkisiyle hapishanede kronik, çoklu, te-

---

58 Perihan Elif Bor Ekmekçi, Tıp Etiği Açısından Sağlık Hakkı ve Romanlar Üzerine Bir Çalışma (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014) s.182.

59 A.g.y., s.225.

davi olmamaktan ötürü ilerlemiş sağlık problemleri yaşayabilmektedirler.

Hapishanede birinci dereceden sağlık hizmetleri revirlerde aile hekimleri tarafından verilmektedir. Hapishanenin kapasitesine göre revirlerin hizmet verdiği günler değişmektedir. Düzenli muayene hizmetinin sağlanamaması, sağlansa bile doktorların değişebilmesi ve her şeye en baştan başlanması, özellikle kronik ve ağır hastalıklara sahip olan kişilerin tedavilerini aksatmakta ve geciktirmektedir. Hastaneye sevk, aile hekimlerinin onayıyla gerçekleşmektedir. Ancak bu süreç uzun sürebilmekte, birden fazla kronik hastalığı olan mahpuslar için bu durum daha zorlayıcı olmaktadır.

Hapishanelerde yaşanan önemli sağlık sorunlarından birini de ağız ve diş hastalıkları oluşturmaktadır. Bazı hapishanelerde diş üniteleri olsa da donanım eksikliği nedeniyle buralarda dolgu ve çekim dışında tedavi hizmeti verilememektedir. Diş ağrıları düzenli bir tedavi olmadan ağrı kesicilerle geçiştirilmekte, mahpusların mektuplarında anlattığına göre acil durumlarda öncelikle diş çekimi yapılmakta, en basit dolgu işlemi için bile hastaneye sevk gündeme gelebilmektedir. Hastaneye sevk süreci uzun sürebilmekte, bu yüzden mahpuslar gerekli olmasa da dişlerini çektirmeyi tercih edebilmektedirler.⁶⁰

Görüştüğümüz kalp hastası olan eski bir Roman mahpus, hapishanede başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır:

60 Hapishane içerisinde sağlık hizmetlerine ulaşmaya sorunlara dair daha ayrıntılı bilgiyi derneğimizin yayını Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak kitabında bulabilirsiniz. CİSST çevrimiçi versiyonu için, <http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/Hasta%20Mahpus%20kapakl%C4%B1.pdf>

"Şimdi sen gitmişin revire muayene olmak istiyosun. İçeri giriyosun 'Ee ya sen hep revire çıkıyosun', ee ama sen benim derdimi çözmüyosun ki sen kafana göre ilaç yazıyosun. Hastaneye sevk etmiyosun diyosun ki 'asker yok'. Ama sen benim derdime derman olamıyosun ki. E ben de ister istemez sana biraz şey göstericem nedir o, dik kafalılık göstericem. Ama o kadar dik kafalılık değil yani. Çok normal bi şekilde. Ondan sonra kalkıyor gardiyan diyor ki sen buna saygısızlık yaptın kalkıyor tutanak tutuyor noldu 1 sene." (T., Kuştepe)

Romanlar yaşadıkları koşullar sebebiyle hapishane içerisinde sağlık hizmetlerine ulaşırken yaşanan sıkıntılarla daha sık karşılaşabilmektedir. Okuma-yazmaları yoksa sürecin ve haklarının bilgisine sahip olmaları, konu hakkında şikâyet mekanizmalarını kullanmaları daha zor hale gelebilmektedir. Üstelik hem Roman olmak hem mahpus olmak sevk edilme sürecinde ve sevk edildikleri hastanede ayrımcılığa maruz kalma riskini barındırmaktadır.

Tüm mahpuslar gibi azınlık mahpuslar da hapishaneye ilk kabul edildiklerinde sağlık kontrolünden geçirilmeli ve var olan sağlık sorunları tedavi edilmeli, ayrımcılığı önlemek için Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'de de (CERD) belirtildiği gibi hapishanede sunulan sağlık hizmetleri mahpusların kültürel geçmişlerini de hesaba katmalıdır.⁶¹

---

61 Bkz. Adalet sisteminin idaresi ve işleyişinde ırka dayalı ayrımcılığın önlenmesine dair CERD Genel tavsiyeleri 31, Tavsiye 38 (a).

Kültürel İhtiyaçlar

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesinde "Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır" denilmektedir.

Azınlık gruplarına mensup kişilerin hapis cezası alması, topluluklarından uzak düşmeleri ve kültürlerini rahatça yaşayamadıkları mekânlarda yaşamaya mecbur bırakılmalarıyla sonuçlanıyorsa bu bir hak ihlali olur. Hapsedilen birey sadece kapatılma cezası almıştır ve hapisane içerisinde yalıtılmışlıkla sonuçlanacak koşullar içerisinde tutulması ek bir cezalandırma anlamına gelir ve bu durum ortadan kaldırılmalıdır.

Romanlar için de diğer birçok etnik ve ırksal grup gibi topluluklarından uzak kalmaları, yalıtılmışlık hissini artırır. Her grubun nasıl sosyalleşeceklerine dair kendine özgü kodları vardır. Farklı toplulukların içinde yaşamak zorunda bırakılan Romanlar, geleceğin, kodların farklılaşmasından ötürü ayrımcılığa uğrayabilir, sosyalleşemeyebilir, güveneceği insanlar bulamayabilirler. Okumayazması olmayan, ekonomik olarak sıkıntı çeken, sağlık sorunları olup nereye nasıl başvuracağını bilemeyen bir kişi, güveneceği insanlarla arkadaşlık kuramazsa, zaten bir etnik azınlığa mensup olduğu için dezavantajlı olurken ikinci defa dezavantajlı duruma düşer, aldığı kapatılma cezası daha ağırlaştırılmış bir hal alır.

Önceki bölümlerde bir mektup okutmada, dertleşmede güvenilir bir insana sahip olmanın önemi mahpuslar tarafından ifade edi-

liyordu. Ekonomik olarak sıkıntı yaşayan Roman bir mahpusa sahip çıkanın “iki Roman Abi” olması da şaşırtıcı değildir. İnsanların kendi topluluklarından insanlarla yakınlaşması ve daha fazla paylaşım, dayanışma göstermesi, paylaştıkları tarihten, dilden, bütün kültürel öğelerden ve benzer yaşama koşullarından kaynaklanmaktadır.

“Aman aman direk dedim beni Roman koğuşuna atın abi dedim. Roman dedim nasıl olsa. Ben de dedim Romanım.” (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

“İşte hangi koğuşa gitmek istersiniz dediler. Ben dedim bizi Roman koğuşuna götürürseniz daha makbul olur. O şekilde zaten gittiğimiz koğuşta 11 kişi vardı 9'u Roman'dı. Ondan dolayı arkadaş edinmem zor olmadı zaten. Girdik bir saat sonra birbirimize kanımız kaynadı zaten. Aynı dili konuşuyorduk.” (Y., Ferizli L Tipi Kapalı)

“En son nerede işte şeyde duydum. A-12'de mi ne Romanlar olduğunu duydum. Ben dedim gidicem. Gideceğim gün de cumartesi duydum pazartesi de mahkemem vardı. Tahliye olmasaydım Romanların içine gidecektim.” (V., Maltepe L Tipi Kapalı)

Bu anlatımlarda da görülebileceği gibi bazı hapisanelerde Romanların çoğunlukta olduğu Roman koğuşları bulunmaktadır. Her ne kadar Roman mahpuslar için Roman koğuşları iyi bir seçenek gibi görünse de diğer mahpuslardan yalıtılma ve Roman koğuşu özelinde bazı ayrımcı uygulamaların gerçekleşmesi ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Politika yapımcılar ve hapisane idareleri bu ayrımcılığı önleyecek tedbirleri de alabilmelidirler.

Dil

Romanların dilden kaynaklı ihtiyaçları, diğer azınlık grupları, yerli halklar ve yabancı mahpusların dil ihtiyaçları gibi göz ardı edilmektedir.

Romanlar hapishanelerde kendi ana dilleri olan Romanes diliyle ilgili hizmet alamamaktadırlar. Neredeyse tamamının Türkçe bildiği ve devlet tarafından hapishane bir yana dışarıda da dillerine ilişkin bir hizmet sunulmadığı dikkate alınırca bu sorunun daha yakıcı olan diğer sorunlar yanında naif kaldığı aşikârdır. Ancak bu sorun orta ve uzun vadede dilin aşınmasına hizmet etmektedir.

Din

Romanlar ve Domlar, Lomlar, Abdallar gibi diğer peripatetik topluluklar arasında Sünni Müslümanlığın dışında başka bir mezhebe, dini inanca sahip olanlar vardır ve hapishane içerisinde dini pratiklerini yerine getirmekte zorlanabilirler. CİSST'in yabancı mahpuslara ilişkin Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü'ne yapmış olduğu bilgi edinme başvurusunda yabancı uyruklu tutuklu ve hükümlülerin din görevlilerini hangi sıklıkla görebildiği, yabancı uyruklu mahpusların dini bayramlarına ilişkin bir düzenleme olup olmadığı, din görevlilerinin hapishanelere düzenli ziyaretlerini ön-gören konsolosluk, kilise vb. bir merciyle imzalanmış bir protokolün olup olmadığına yönelik sorular sorulmuştur. Dinlerin resmi temsilcileri ve din adamları ziyaretinin Bakanlığın iznine tabi olduğu, "Hükümlü ve tutuklular, Bakanlıkça uygun görülen, dinî ve millî bayramlar ile özel günlere mahsus olmak üzere, belirlenen

tarihlerde, anne, baba, eş, çocuk, torun, büyükanne, büyükbaba ve kardeşleriyle açık görüş yapabilir” ve “yabancı din adamlarının ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerle düzenli ziyaretini öngören bir protokol bulunmamaktadır” cevabı alınmıştır.⁶² Yabancı mahpuslar için yapılan bu bilgi edinme başvurularına alınan cevaplar, başka bir dine mensup Türkiye vatandaşı olan herkes için dinini yaşama ve dini pratikleri yerine getirme hakkının önünde bir engel olmasa da bu yönde uygulamaların olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

2. Yabancı ve Aynı Zamanda Roman Olan Mahpuslar

Son yıllarda Suriye'den dünyanın birçok bölgesine doğru yayılan göç dalgası, Suriye'den aralarında Romanlar gibi bir diğer peripatetik grup olan Domların da bulunduğu grupların Türkiye'ye yerleşmesiyle devam etmektedir. Suriyeli mahpus sayısının giderek arttığı Adalet Bakanlığı yetkilileri tarafından açıklanmıştır. Tutuklanan kişiler arasında yabancı uyruklu Romanların ve Domların olması durumunda var olan sorunlara bir de yabancı uyruklu olmaktan kaynaklı sorunlar eklenmektedir.⁶³ Sadece Suriye'den değil Romanya, Macaristan, İspanya, Bulgaristan gibi Roman nüfusunun yüksek olduğu ülkelerle dünyanın birçok ülkesinden

---

62 Türkiye'de Yabancı Mahpus Olmak, Hilal Başak Demirbaş, TCPS Kitaplığı, s.52-53.

63 Yabancı uyruklu mahpusların yaşadıkları sorunları daha ayrıntılı okuyabilmek için bakınız: Hilal Başak Demirbaş, Türkiye'de Yabancı Mahpus Olmak, CİSST çevrimiçi versiyonu için, <http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/Yabanc%C4%B1%20Mahpus%20Kitab%C4%B1.pdf>

Romanların da Türkiye hapisanelerinde hapsedilmiş olabilecekleri ihtimali düşünölmeli, dinlerine, dillerine, költürlerine uygun programlar geliştirilmeli, adalete erişimlerinin önünde engel oluşturacak konulara çözümler getirilmelidir.

3. Kadın Mahpuslar

Kadın olmak birçok sebepten mahpusluğun koşullarını arttırmaktadır.⁶⁴ Roman kadın olarak hapisanede bulunmak ayrımcı uygulamalar nedeniyle hapsiliğin koşullarını daha da ağırılaştıran bir duruma yol açabilmektedir. Büyük ailelere sahip Roman kadınları hapsedildiklerinde çocuklarından ayrı kalabilmekte veya henüz annesine bağılı durumda olan yeni doğmuş çocuklarıyla beraber hapsedilebilmektedirler.

Türkiye'de Kadın Mahpus Olmak kitabında yayınlanan bir kadının mektubunda belirttiğı gibi:

"Öyle anneler var ki bir çocuğı yanındaysa üçü bazen beşi dışarıda. Bu da bir kadının o kadar bölünmesidir. (...) Bu insanlar da bu mekan gerçeğı olan sinmişliktten paylarına düşeni alırlar. Bu anne olan siyasi kadınlar için de böyle. Çok acı çeker ve hastalanırlar sıkıntidan." (G., İzmir Kadın Kapalı Hapishanesi)⁶⁵

64 Kadın mahpusların yaşadıkları sorunları daha ayrıntılı okuyabilmek için bakınız: Ezgi Duman, Türkiye'de Kadın Mahpus Olmak, TCPS Kitaplığı 2016, CİSST çevrimiçi versiyonu için, <http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/Kad%C4%B1n%20Mahus%20El%20Kitab%C4%B1.pdf>

65 A.g.e., s.127.

Yukarıdaki alıntıda dile getirildiği gibi çocuklarının sayısının fazla olması hem kapatılan kadının hem de dışarıda kalan yakınlarının yaşayabileceği sorunları arttırır. Örneğin çocukların sayısı fazlaysa anneyi ziyarete gelmek daha da maliyetli hale gelmekte ve ziyaretler daha az yapılabilmekte veya aile üyeleri ziyareti sırayla yapabilmektedir.

Haneden hapse girenin anne olması, ataerkil düzende çocuğun bakımının anneye yüklenmesi, çocukların yalnız kalmasına, eğitimlerinin aksamasına, erken yaşta çalışmaya başlamalarına sebep olabilmektedir. Bu da buldukları ve değiştirilmesi gereken dışlanmışlık durumunun yeniden üretilmesine sebep olur.

Kadın mahpuslar açısından hapsedilmenin etkilerini ağırlaştırılan durumların ortadan kaldırılması için planlı bir çalışmaya ihtiyaç olduğu aşikârdır. Roman kadın mahpuslar söz konusu olduğunda bu çalışmanın Romanların kendilerine özgü ihtiyaçlarını ve sorunlarını kapsayacak biçimde daha da genişletilmesi gerekmektedir.

4. Kültürel Etkinlikler / Atölyeler

Hapishanede Roman kültürüne içkin etkinliklerin gerçekleştirilmesi, kültürlerini yaşama hakkı açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Romanlar için önemli olan günlerin hapishanelerde dikkate alınmadığı ifade edilmiştir. Hapishane idaresi bir etkinlik düzenlememiş olsa dahi koğuş ortamında bu etkinliklerin düzenlenip düzenlenemeyeceği sorulduğunda ise sayıca az oldukları koğuşlarda kültürlerinin gerektirdiği şekilde rahatça davranamayacaklarını belirtmişlerdir:

"Ederlezi dediğin komple Roman ortamı varsa bütün hepsi Roman ise kendileri eğleniyo. Roman müziği de çıkarsa kal-kıp oynuyosun istediğin gibi. Ama işte ne bileyim 3 kişi Roman öbürleri gacoysa yapamıyosun o hareketi." (Y., Ferizli L Tipi Kapalı)

Hapishanelerdeki etkinlik ve atölyeler planlanırken mahpus nüfusu da dikkate alınmalı ve onların kültürlerini yaşayıp yaşatabilecekleri etkinliklere yer verilmelidir.

5. Ailelerin Cezalandırılması

Hapis cezası, ceza verilen insanın haricinde çoğu zaman aileleri de cezalandırıcı koşulların oluşmasına da sebep olmaktadır. Bu durum özellikle ekonomik yaşama katılımında zorluklarla karşılaşan, çok fazla üyesi bulunan, üyelerinden birinin veya birkaçının bakım ihtiyacının olduğu, aileden birkaç kişinin hapsedildiği ailelerde hapsedmek hapsedilen kişi haricinde dışarıda kalan aile bireylerini de yoğun bir şekilde etkilemektedir.

İstihdama katılımları önünde engeller bulunan, çalışmak zorunda bırakıldığı niteliksiz ve güvencesiz işlerle haneye giren ekonomik gelirin düşük olduğu bir ailede, çalışan bireyin hapis cezası almasıyla beraber ailenin gelirinde inanılmaz bir düşüş olmakta ve aile daha mağdur hale gelmektedir. Ağır şartlar altında çalışan insanlar, geliri biraz daha arttırabilmek için ek işler bulmak zorunda kalmakta ya da ailede çalışan kişi sayısı artmakta, çalışma yaşı düşmektedir.

"Çöpe gidiyodu işte aldığı 15-20 milyon onla evi döndürüyoduk. Şimdi napalım bişey yapmıyoz ki gelirimiz yok yani doğru düzgün bir yerde." (İ., Tarla başı)

Gelir getiren üyelerden birinin hapse girmesi halinde aile üyelerine düşen yük artıyor ve hapis haneye ziyarete gitmek dahi karşılanması zor bir maliyet haline gelebiliyor:

"Valla bazı gidiyom durumum oldu mu gidiyom durumum olmadı mı gidemiyom. Yani yalan değil. Çocuklar zaten iki tane bekârim var onlar işsiz zaten. Çalışmıyo. Yani durum kötü yani... Oğlan da istiyor gideyim ama götüremedim durumum yok ki. Dünyanın bi ucu be ablam be. Kolay değil oraya gitmek Silivri yani. Araba ister otobüs ister." (İ., Tarla başı)

Yakınlarının tutulduğu hapis hanelerin oturdukları ilden başka yerlerde olması bütün mahpus yakınlarına maliyet ve zaman açısından ek külfet getirirse de ayrımcılık dikkate alındığında Romanlar, özellikle de eşi tutuklanan Roman kadınlar için ortaya çıkan başka zorluklar da söz konusu olmaktadır:

"Bi de İskenderun'a gitmek bi kadın için bayan için çok zordu. Orada hiç kimseyi tanıımıyosun." (G., Kuştepe)

Bazı ailelerde hapiste birden fazla kişi bulunabilmektedir. Aynı şehirde olsa bile farklı hapis hane ya da koğuşlarda bulunan mahpusların ziyaret günü farklı olduğunda hepsine farklı günlerde ziyarete gitmek, Romanlar için genelde çok masraflı olabilmektedir.

"Çoluğu çocuğu mağdur oldu kendisi mağdur oldu. O dönem içinde 2 bacanağız, o cezaevinde ben cezaevinde. Ailelerimiz perperişan oldu." (M., Kuştepe)

"A. perşembe günü, gidiyo annesi burda mağdur. T. için cuma günü gidiliyo ziyarete. Devlet bu ufacak şeyi bile halledebilse. Mesela atıyorum cuma günü ziyarete gidildiğinde dedim aileler beraber gidecek bir arabayla konu çözülecek. Öteki vatandaş çocuğuna mı para yatıracak, her hafta gidip yol parasına mı harcayacak." (M., Kuştepe)

Hem eşi hem kardeşi hapisanede olan ve ekonomik geliri olmayan, sağlıksız ve insan haklarına aykırı koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışan bir Roman kadını, yakınlarıyla iletişime geçmekte karşılaştıkları zorlukları anlattı. Okuma-yazması olmadığı için eşiyle tek iletişim yolu haftada bir yapılan 10 dakikalık telefon görüşmeleriydi, parası olmadığından ziyarete gidemediği oluyordu. Aynı ceza infaz kurumunda bulunan fakat farklı koşullarda kalan eşiyle kardeşinin görüş günleri farklı olduğundan kardeşini ziyarete hiç gidememişti. Aynı görüşmecisi annesinin, oğlu için ziyarete gidemediğini, ciddi sağlık problemleri olduğunu, ziyarete beraber gitmeleri durumunda eşi için ziyarete gidecek parasının kalmayacağını söylüyor. Görüşmecinin kardeşi hapse girdiğinden beri kardeşinin ne oğlu ne de annesi ziyaretine gidebilmiş.

"Valla bazı gidiyom. Durumum oldu mu gidiyom durumum olmadı mı gidemiyom. Yani yalan değil. Çocuklar zaten iki tane bekârim var onlar işsiz zaten(...) Annem zaten hasta oralara götürsem mahvolur benim annem. Astım hastası nefes alamıyo her şeyi var kemik erimesi var (...) Kardeşim girdiğinden beri hiç aramadı. Hiçbir bilgi vermiyolar ki gittim vermediler ablasıyım dedim. Gelirse annesi gelebilir görebilir dedi. Annemi nasıl götüreceğim oraya. Girdiğinden beri hiç konuşmadılar Mehmet (mahpusun oğlu) de göremedi. Oğlan

da istiyor gideyim ama götüremedim durumum yok ki. Dünyanın bi ucu be ablam be. Kolay değil oraya gitmek Silivri yani. Araba ister otobüs ister.” (İ., Tarlabası)

Bu örneklerde de görülebileceği gibi Roman aileleri, yakınlarının hapsedilmesi durumunda hapis cezasının etkilerini diğer ailelerden daha yoğun ve boyutlu olarak yaşamak zorunda kalabilmektedirler. Bu olumsuz etkiyi daha da arttıran bir başka etken de kentsel dönüşüm adı altında yerinden edilmeler olmuştur.

Daha çok Roman mahallelerini hedef alan kentsel dönüşümle beraber Romanlar yerlerinden edilmiş, şehir dışına taşınmak zorunda bırakılmış, bu stresli ve haksız ilerleyen süreçle huzursuz zamanlar geçirmelerine sebep olunmuştur. Bununla beraber hapishanede yakınları bulunan ailelerin yerlerinden edilmesi, mahpusların bir süre ailesiyle iletişimin kesilmesine sebep olmuştur. İletişimin ve hapisten çıktığında evini bulamayacak olmasının yarattığı kaygı, apaçık psikolojik şiddettir ve süreçten haber almayan mahpusu daha fazla mağdur etmektedir. Böyle bir durumda aile ve mahpus karşılıklı cezalandırılmaktadır.

6. SONUÇ

Türkiye’de gerek azınlıklar gerekse de özel ihtiyaçları olan mahpuslarla ilgili araştırma yürütmek, çalışma yapmak oldukça zor. Bu zorluğun bir yanını elde veri olmaması, devletin bu konuda veri tutmaması veya paylaşmaması oluştururken diğer yanını ise azınlıkların, özel ihtiyaçları olan insanların örgütlülüklerinin (derneklerinin, vakıflarının vb.) hapishanelerle, kendi guruplarına mensup mahpuslarla yeterince ilgilenmemesi, bu konuda bir birikim oluşturmaması oluşturuyor. Türkiye’de Roman Mahpus Olmak çalışması da bu zorluklar içerisinde kendisine yol açarak, bütün olanakları zorlayıp (gerek Adalet Bakanlığı nezdinde bilgi edinme başvurularıyla, gerekse de Roman örgütlülükleriyle bir araya gelerek ve mahallelere gidip görüşmeler yaparak) ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma, bu konuda oluşabilecek devasa külliyata mütevazi bir giriş oluşturma çabası olarak görülmelidir. CİSST/TCPS olarak bu konudaki çalışmalarımızı devam ettirecek ve Romanların bu konudaki kendi çalışmalarının destekçisi olacağız.

ÖNERİLER

- Kitaba eklenen diğer iki ülke örneği ve görüşülen mahpusların anlatımları göstermektedir ki Roman mahpuslar adli mekanizmalarla Roman olmayanlardan daha fazla karşılaşmak zorunda kalmaktadır. Bu durumun kendisini verilerle ortaya koyabilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır ve Adalet Bakanlığı bu araştırmaların önünü açabilmelidir. Bu tür araştırmalarla durumun kendisi ve olası sorunlar ortaya koyulmadığı sürece çözümler üretmek de mümkün olmayacaktır.
- Gerek soruşturma ve kovuşturma gerekse de cezaların infazı sürecinde Roman mahpuslara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi için sistemli çalışmalar başlatılmalı, bu çalışmalar ayrımcılığın tespitine yönelik faaliyetleri ve ayrımcılık karşıtı politikaları bir programa bağlamalı, bu program kararlı bir şekilde hayata geçirilmelidir.
- Ayrımcılık karşıtı çalışmaların tüm aşamalarına ilgili STÖ'lerin dahil edilmesi sağlanmalıdır.
- Hapis cezasının, “ceza içinde ceza” haline gelmesini önleyecek tedbirler alınmalı, bu yapılırken özellikle Romanların dışarıdaki yaşantıları ve ailevi durumları da gözetilmeli, örneğin ailede gelir getiren tek kişinin hapsedilmesi veya ailenin birden fazla bireyinin hapis hane de olması gibi durumlarda devreye girecek destek mekanizmaları yaratılabilmelidir.
- Roman mahpusların maddi olanaklarının sınırlılığı dikkate alındığında kendi istekleri gözetilerek hapis hane içerisindeki gelir getirici işlerde kendilerine öncelik tanınabilmelidir.

- Roman mahpusların önemli bölümünün de parçası olduğu yoksul mahpuslar için çeşitli maddi destek olanakları sağlanabilmelidir. Bu destekler ailelerinin ziyarete gelabilmesi için destek (harcırah, ödenek) verilmesi, mektup ve telefon hakkının kullanılabilmesi için zarf, kâğıt, pul ve telefon kartının belirli sayıya kadar ücretsiz hale getirilmesi şeklinde olabilir. Ailelerin ziyaretlerinin sağlanabilmesi için belediyelerle işbirliği içerisinde çeşitli çözümler de yaratılabilir. Bu desteklerin neler olabileceği, mahpusların, ailelerinin, sivil toplum örgütleri ve kamudan temsilcilerin katılımıyla yapılacak toplantılarda kararlaştırılabilir.
- Roman mahpusların kendileri için önemli olan günlerde anma veya kutlama yapabilmeleri sağlanmalı. Bu önemli günler, hapisane için sosyal etkinlikler planlanırken dikkate alınmalıdır.
- Romanların öğrenim hakkından yararlanma oranlarının düşüklüğü dikkate alındığında, haphanelerde öğrenimlerine devam etmelerini kolaylaştıracak ve teşvik edecek özel tedbirler alınabilmelidir.
- Tüm mahpuslar gibi Roman mahpuslar da haphaneye ilk kabul edildiklerinde sağlık kontrolünden geçirilmeli ve var olan sağlık sorunları tedavi edilmeli, ayrımcılığı önlemek için Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'de de (CERD) belirtildiği gibi haphanede sunulan sağlık hizmetleri mahpusların kültürel geçmişlerini de hesaba katmalıdır.

EKLER: İKİ RAPOR İKİ ÜLKE

EK 1: Romanya Hapishanelerinde Roman Nüfusu^{1*}

a. Roman Etnik Grubunun Genel Özellikleri

Genel olarak, Roman konusu herhangi bir bağlamda ele alındığında, etnik ayrımcılık bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Konunun Roman mahpusları özelinde tartışılması da bir istisna değildir.

Ancak etnik nedenlere dayanan ayrımcılık konusunda Romanya Anayasası'nda (1991), Ceza Muhakemesi Kanunu hapis cezalarıyla ilgili 23. Maddede (1969) veya diğer herhangi bir mevzuatta Avrupa yasalarına aykırı hiçbir hüküm bulunmamaktadır.

Romanya Anayasası, etnik azınlıkların herhangi bir ayrımcılığa karşı korunmasını garanti altına alan tüm Romen vatandaşları

---

1 Prison Reform International tarafından kaleme alınan 2003 tarihli bu raporun orijinaline şu linkten ulaşabilirsiniz: <https://www.penalreform.org/resource/discrimination-roma-criminal-justice-prison-systems-romania/>

* Raporun orijinali "Discrimination Against Roma in Criminal Justice and Prison Systems in Romania" adını taşımaktadır.

için eşit haklar tesis eden açık hükümler içermektedir (Madde1 §3, Madde.4 §2, Madde.6§1 ve Madde 16 §1). Buna ek olarak, Romanya tarafından onaylanan uluslararası anlaşmaların iç hukukun bir parçası olduğuna dair özel hükümler bulunmaktadır (Madde 11 ve Madde 20). Bu bağlamda Romanya, etnik azınlık haklarını örtülü ya da açık bir şekilde koruyan bir dizi uluslararası belge imzalamıştır: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, İşkenceye Karşı Sözleşme (1984), Pekin Kuralları (1985), Tokyo Kuralları (1990) ve Riyad Kuralları (1990) gibi.

Toplumsal, ekonomik ve kültürel gerçeklik, yasal hükümlerin yalnızca çok uzun bir yolculuğun başlangıcını temsil ettiğini göstermektedir. Bu yolculukta, etnik nedenlerle ayrımcılığın şiddetle onaylandığı bir toplum büyük bir barikattır. Aynı zamanda, ceza adaleti sistemindeki ayrımcılığa karşı mücadele ve adalet yönetimi, bütünlüklü bir çözüm için esastır.

Roman etnik azınlığının durumu son derece karmaşıktır ve 10 yıl önce doğmuş olan yeni Avrupada Romanya, Bulgaristan ve İspanya ile sınırlı kalmamakta ve artık bir Avrupa meselesi haline gelmiştir. Sınırlar her yıl daha az engel oluşturur hale geliyor ve Avrupa'daki bu azınlığın özgül dolaşımı, Roman etnik azınlığı konusunu Avrupalı kılıyor.

b. Romanya Hapishanelerinde Roman Görülme Sıklığı

Sokaklarda bir Romanyalıya hapishanelerindeki insan tipolojisi hakkında bir soru soracak olsaydık, en olası tepki şöyle olurdu: "Suçluların çoğunluğu ve örtük olarak, mahpuslar, Çingenedir ve genel olarak bu etnik gruba mensup insanlar yasa kırıncılar-

dır”. Basılı medya ve televizyon böyle iddialarla doludur. Günlük yaşamda ebeveynlerin “Çingenerle oynamaya izinli değilsiniz” veya “doğru düzgün davranmazsan seni Çingenerlere veririm” gibi uyarıları çok yaygındır. Okullarda da tarih kendini tekrar ediyor. İstihdam ilanları Romanlara karşı açık bir ayrımcılıkla doludur ve çekici olmak isteyen emlak duyuruları, apartman bloklarında Çingenerin bulunmadığını belirtmektedir.

Romanya, Romanlara karşı ayrımcılığın bariz olduğu, yaygınlaştırılmış bir kültürel iklim ile karşı karşıyadır. İçişleri Bakanlığı veya diğer siyasi temsilciler sorunu resmen ele aldığı anda bile, en çok gösterilen görüntü buz dağının sadece görünen kısmı, Romanların kanunla çeliştiği yönündedir. Büyük ekonomik ve sosyal problemlerden, yetersiz eğitim veya kültürel farklılıklardan hiçbir şekilde veya neredeyse hiçbir şekilde söz edilmemektedir. Ayrımcı olmayan mevzuata sonsuz referanslar veren atölye çalışmalarında, konferanslarda hiçbir şekilde, “etiketleme fabrikası” hakkında konuşulmuyor.

Hapishanelerde kaç Roman vatandaşın hapsedildiğini tespit ederken aynı zorluklar ortaya çıkıyor. Hapishane istatistikleri etnik kökeni hesaba katmıyor ve hücrelerdeki bölünme etnisite dikkate alınarak uygulanmıyor. Buna ek olarak, negatif ya da pozitif ayrımcılığı ifade eden ceza kanunları ya da dahili düzenlemeler bulunmamaktadır.

Hapishanedeki Roman azınlığının özellikleri, Romanya hapishane sisteminde veya diğer ülkelerdeki diğer etnik azınlıklar ile karşılaştırılabilir nitelikte değildir. Macarlar belirli bir etnik azınlığa ait olduklarını beyan etmekte ve anadillerini günlük olarak kullanırken herhangi bir çekince koymamaktadır. Fiziksel görünüşe dayanarak yapılan kimliklendirmenin daha belirgin olduğu

azınlık popülasyonları vardır, bu da profil oluşturma meselesini gündeme getirir. Roman, Yahudi, Kürt veya hatta Latin kökenli kişiler gibi fiziksel nitelikleri yerel çoğunluk nüfusa daha benzeyebilecek azınlıklardan tanımlama girişiminde bulunulduğunda farklı bir durum ortaya çıkar. Bu kimlik belirleme süreci, ırkçılık ve ayrımcılık uygulamalarının hâkim olduğu bir ülke ve bağlamda daha zor bir hal alır.

Başka bir deyişle kendisini çoğunluk nüfusunun bir parçası olarak tanımlayan bir kişiyi, bir azınlığa ait olarak sınıflandıramayacak temel bir ahlaki ilke vardır. Aşağıda gördüğümüz gibi, çok az istisna dışında, Roman bireyleri Romanes dilini günlük yaşantısında bilmiyor veya kullanmıyor, fiziksel görünüşleri de tek başına Roman etnik grubuna dahil oldukları bilgisini sağlamıyor. Bu etnik azınlığın kaç temsilcisinin ırkçı uygulamaları kullanmadan hapis-hanede olduğunu kim nasıl bilebilir?

Birkaç Romanya hapisanesinde ilgi çekici bir araştırma gerçekleştirildi. Hapishane nüfusunun coğrafi homojenliği ve Romanların ulusal seviyede yaklaşık olarak düzgün yayılımı göz önüne alındığında, bu çalışmanın sonuçları, tüm Romanya hapishane sistemi için geçerlidir. Bu durumda, Roman mahpuslarının yüzdesinin belirlenmesi için etkili bir yöntem kullanıldı. Bu etnik azınlığın kimlik özelliklerini belirlemek amacıyla bir araştırma yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Görüşülen kişinin, ebeveynleri veya dedesi tarafından konuşulan dili, geleneksel el sanatlarıyla ilgili yönleri, evlilikle ilgili kültürel alışkanlıkları vb. incelenmiştir.

Sonuçlar şaşırtıcıydı. Gençlik tutukevlerinin %35'inden fazlasını oluşturan Roman bireylerin reşit olmayanları hariç, hapishanelerdeki Roman yetişkinlerin oranı %17,2 idi. Görüşmelerde etnik kökene ilişkin çelişkili cevaplar veren araştırmacılar dahil edilme-

di. Bu rakamlar, mahpusların etnik kökeni konusunda yaptıkları beyanlardan yola çıkarak ortaya çıktı. Başta Roman olduklarını ileri süren ancak sonunda Rumen olduklarını belirten mahpusların beyanları sonuca dahil edilmedi.

Romen nüfusundaki Roman yüzdesi ile ilgili tahminlerin yaklaşık %5 ila %6 olduğu göz önüne alındığında, Romen ceza infaz sisteminde Romanların aşırı derecede temsil edildiği açıktır.

Sonuç ve Öneriler

Yasama düzeyinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, ulusal azınlıkların, ayrımcılığın ve ırkçı şiddetin neden olduğu şiddetin korunmasıyla ilgili uluslararası belgelerin çoğunluğu imzalandı ve onaylandı. Ulusal kanunlar doğrudan ayrımcılığı ifade eden düzenlemeleri içermiş ve ayrımcı tutumlara ve ırkçılığa karşı olumlu önlemler alınmıştır.

Travma sorunlarıyla başa çıkmak için uzmanlaşmış kurumlar kurulmuştur. Bununla birlikte, bunları geliştirilmede yetersiz kalmıştır. Ulusal stratejiler, Romanların durumunu iyileştirmek amacıyla başlatılmış ve geliştirilmiştir. Bu stratejilerin tümü, ceza adaleti ve ceza infaz sistemleri de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda ayrımcılığın önlenmesi ve azaltılmasına ilişkin hükümleri içermektedir.

Yasama ve kurumsal seviyelerde önemli ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, ceza adaleti ve hapisane sistemi içinde, uygulamada Roman haklarını ihlal eden birçok durum bulunmaktadır. Romanları hedefleyen polis baskınları, Romanların bulunmadığı alanlara kıyasla daha siktir. Kanunla çelişen eylemlerde bulunmuş Roman bireylerinin yeterli hukuki yardımdan yararlandığı iddia

edilen az sayıda dava vardır ve Roman mağdurları tarafından insan haklarının ihlallerine karşı verilen şikâyetler yetkili makamlar tarafından yeterince araştırılmamaktadır.

Diğer ayrımcılık, Roman sanıklarının Roman olmayanlara kıyasla duruşmadan önce daha uzun süre gözaltında tutulması ve daha ağır cezalara çarptırılması gerçeğini içermektedir. Romanların genel nüfusa oranı ile kıyaslayınca hapisanelerde, mahpuslar arasında Roman yüzdesi diğer gruplardan daha yüksektir. Toplum düzeyinde, aileler tarafından Roman mahpuslarına verilen destek, diğer mahpuslara göre, özellikle karşılaştıkları ekonomik zorluklardan dolayı daha azdır.

Öneriler

Ceza adaleti ve ceza infaz sistemleri içindeki Romanların mevcut durumunun, politika ve idari seviyede acil bir değişim ihtiyacı içerdiği ve aşağıdaki tavsiyelerin uygulanmasının mevcut hukuk sisteminin ayrımcı etkisini önemli ölçüde azaltacağı açıkça görülebilir:

1. Mevcut düzenlemelerin potansiyel ayrımcı etkilerinin ve mevcut yasal sistemin geliştirilmesinin tam denetimi, analizi ve değerlendirilmesi.
2. Sanıkların Roman olduğu durumlarda mahkemelerin uygulanması ile ilgili bilimsel araştırmanın yapılması gerekliliği.
3. Hem merkezi hem de yerel düzeyde Roman haklarının korunması için özel yapıların geliştirilmesi.
4. Roman şahıslarıyla ve Roman topluluklarında çalışabilecek polis ve yasal sistem personelinin eğitimi.

5. Ayrımcılık vakalarının doğru tanımlanması ve çözülmesi için ilgili tüm sosyal aktörler için bilgi programlarının geliştirilmesi.
6. Siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın tüm alanlarında yaşanan ayrımcılık vakalarını izlemek için tutarlı bir sistemin geliştirilmesi.
7. Topluluk veya etnik gruplar arası şiddet üretebilecek çatışmaların tanımlanması, önlenmesi ve somut olarak çözülmesi
8. Roman topluluğu üyeleri ile iş birliği içinde yasal eğitim ve suç önleme programlarının başlatılması.
9. Genç Roman bireylerin polis teşkilatında, yasama sisteminde ve hapishane sistemlerinde çalışması için seçilmesini ve seçilenlerin eğitimini sağlamak.

EK 2: Hapishanedeki İnsanlar: Çingener, Romanlar ve Gezginler*

Giriş

1.1- Bu belge hapishaneler ve diğer tutukluluk türlerine odaklanan bir serinin parçasıdır. Bu serilerde, hapishane ve tutukluluk alanında farklı alt grupların farklı ihtiyaç ve deneyimlerini keşfediyoruz. Bu bulguların hapishane nüfusu içinde göz ardı edilebilecek grupların geçmişi ve deneyimleri hakkında yararlı bir kaynak oluşturacağını ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla araştırma ve gelişimi teşvik edeceğini umuyoruz.

1.2- Bu bulgular, hapishanede bulunan ve kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin [Gypsies, Romany and Travellers] olarak gören insanlarla ilgili literatürü özetlemektedir. Kraliyet Hapishane Müfettişliği [Her Majesty Inspectorate of Prisons] tarafından üstlenilen mahpus anketleri² ve teftişten³ elde edilen kanıtlara dayanmaktadır. Çingene, Roman veya Gezgin mahpusların karşılaşılabilecekleri potansiyel olaylara genel bir bakış sunmayı ve bu kişilerin karşılaştıkları olayların genel mahpus nüfusunun karşılaştıklarından farklılaştığı kısımları ve hapishanede Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımlananlar için bulunan mevcut kaynakları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.

* Çevirenin notu: Kraliyet Hapishane Müfettişliği'nin [Her Majesty Inspectorate of Prisons] 2014 tarihli bu raporunun orijinaline şu linkten ulaşabilirsiniz: <https://www.justiceinspectores.gov.uk/hmiprison/inspections/people-in-prison-gypsies-romany-and-travellers-a-findings-paper-by-hm-inspectorate-of-prison/>

2 Anketler yetişkin kurumlarında 1 Nisan 2012 ve 31 Mart 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yetişkin olmayan mahpusların katılımı anketin ilgili bölümlerinde belirtilmiştir.

3 Teftişler 1 Nisan 2012 ile 30 Nisan 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Arka Plan

1.3- Bireylerin isterlerse kendilerini farklı etnik kökene, dillere ve geleneğe sahip çeşitli topluluklara ait olarak tanımlayabilmeleri için mahpus anketlerimizde “Çingene / Roman / Gezgin” terimini kullanıyoruz. Etnisite çeşitli şekillerde kurulabileceğinden, bu dönemde bireysel grupları tanımlamak karmaşıktır. Bu grupların grup tarihçesi, yaşam tarzı ya da grubun tamamı olmasa da bir kısmı göçebe bir yaşam biçimini içerebilir ya da içermiş olabilir. Bu terimin, yerleştikleri ülkelerdeki ana hizmetlerden ve toplumsal kurumlardan tarihsel olarak dışlanmayla yüz yüze gelmiş birden fazla topluluğu içermesini amaçlıyoruz.

1.4- “Çingene” terimi günümüze ortaçağdan gelmektedir ve göçebe yaşamakta olan ve ağır derecede zulüm görürken İngiltere’ye gelip yerleşen Avrupa’daki Roman gruplarına atıfta bulunmaktadır. Bu topluluklar mevsimlik iş, tarım ve metal işçiliğinde önemli bir toplumsal rol oynamaya devam etmiş ve bu rol yakın zamana kadar korunmuştur⁴.

1.5- “Roman”, Romanes dilinin versiyonlarını konuşan gruplara ve topluluklara atıfta bulunan melez bir kelimedir. Daha yaygın olarak “Roma”⁵ olarak bilinen bu gruplar artık Romanes konuş-

4 Department for Schools, Communities and Families (2010), The national strategies: Gypsy, Roma and Traveller communities- further information. London: DSCF, p4

5 “Roma” ve “Romani terimi eşanlamlı terimlerdir ve ikisi de Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından kullanılırlar. (Pedotti, C. Guet, M., Ailincai, A., & Nash, V., (2006), Roma and Travellers Glossary, Council of Europe, <http://hub.coe.int/what-we-do/human-rights/roma-and-travellers> retrieved 23/01/2014). Resmi konuşmalarda daha çok “Roma” kullanılır. “Roma” teriminin anlaşılmasındaki ve daha sık kullanımındaki gelişme, 2014-2015 HMI Prisons mahpus anketlerine de yapıldığı dönem yansımıştır.

muyor olabilirler, yine de kimlikleri yerleştikleri ülkenin topluluklarından ayrı tutulur.

1.6- “Gezginler” terimi, son birkaç yüzyılda farklı noktalarda, kendi gelenek kalıplarıyla ve bazı durumlarda dilleriyle göçebe yaşam tarzlarına sahip olan İskoç, Galli ve İrlandalı Yolcular da dahil olmak üzere, çok çeşitli toplulukları ifade eder. Aynı zamanda son 40 yılda göçebe yaşam biçimlerini benimsemiş fakat bir dizi etnik, sosyal ve kültürel geçmişten gelen, şov sektöründe çalışan insanlar da dahil olmak üzere “Mesleki Gezginler”⁶ [Occupational Travelers] ve “Yeni Gezginler” [New Travellers]de bulunmaktadır⁷.

1.7- Farklı etnik kökenleri olan insanların grupları olan Çingene, Roman ve Gezginler, 2010 Eşitlik Yasası uyarınca ırkın⁸ “korunan bir karakteristik” olma özelliğinin paylaşımcısı konumundadır. Daha önceki ırk eşitliği yasasında yer alan içtihat yasağı, ayrımcılığa karşı koruma ve kamu sektörü içerisinde eşitlik yükümlülüğü bu grupların çoğuna uzanacak şekilde kurulmuştur^{9 10}.

1.8- Çingene, Roman ve Gezgin gruplarının Birleşik Krallık'taki¹¹

6 Cemlyn, S., Greenfields, M., Burnett, S., Matthews, Z., Whitwell, C., (2009), Inequalities experienced by Gypsy and Traveller communities: A Review, Equality and Human Rights Committee, London: EHRC, s.iii

7 a.g.e., s.6

8 c.15 Equality Act 2010, s.9 (1)

9 a.g.e., s.4

10 Bununla birlikte “mesleki gereklilik olarak seyahat eden” ve “yeni gezgin” gruplarına aynı açıdan bir koruma sağlamamaktadır. Bu gruplar, ırkın korunması gereken özelliklerini paylaşan bir gruba ait olma algısına dayanan ayrımcılığa karşı korunmaktadır. Bkz. C15. Equality Act 2010, Sec 13, s.(1) (açıklayıcı not 59)

11 Department for Communities and Local Government (2007), The road ahead: final report of the Independent Task Group on site provision and enforcement for Gypsies and Travellers. London: DCLG, s.52.

dışlanmaya en fazla maruz kalan gruplar arasında olduğu öne sürülüyor ve mevcut araştırmalar ve veri onlara dair eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımın düşüklüğü ve sosyal dışlanmayı işaret ediyor^{12 13}. Hizmetlere ve işlere erişim¹⁴ üzerinde etkili olan okur yazarlıkla ilgili zorluklar; madde bağımlılığı ve alkol¹⁵ ile artan sorunlar ve istenmeyen sonuçlardan korktuğu için resmî kurumlarla ilişki kurma konusundaki isteksizlik, örneğin, sosyal hizmetlerin müdahalesinden korktuğu için madde kullanımı hakkında yardım almaya çekinmek bu makalenin ilgi alanının içerisinde¹⁶.

1.9- Çingene, Roman veya Gezgin topluluklarındaki bireyler bazen ceza adaleti kurumlarına güvensizlik duymayla sonuçlanan, ceza adaleti sisteminin, kalıcı olarak yerleşmiş topluluklara daha iyi hizmet ettiği algısını taşırlar¹⁷. Ceza adaleti hizmetlerine daha önceki olumsuz deneyimler nedeniyle erişme konusundaki isteksizliğin, suç mağduru olduktan sonra bile var olduğuna dair kanıtlar vardır¹⁸. Bazı çalışmalar hem hapishanelerde¹⁹ hem de toplumda ceza adaleti sistemi içinde Çingene, Roman veya Gezgin topluluklarına yönelik örneğin ev adresinin bulunmaması veya

---

12 a.g.e.

13 Parry, G., Van Cleemput, P., Peters, J., Walters, S., Thomas, K. and Cooper, C. (2007) 'Health status of Gypsies and Travellers in England', *Journal of Epidemiol Community Health* 61, pp.198–204.

14 Power, C. (2004) *Room to roam: England's Irish Travellers*. London: The Community Fund, s.12, s.32–34.

15 a.g.e., s.64.

16 a.g.e., s.72

17 Mason, P., Hughes, N., Hek, R., Spalek, B. and Ward, N. (2009), *Access to justice: a review of existing evidence of the experiences of minority groups based on ethnicity, identity and sexuality (Series 7/09)*. London: Ministry of Justice, s.25.

18 a.g.e., s. 25

19 a.g.e., s..96-100.

kayıplara karışacakları düşüncesiyle gözaltında tutulma oranlarının yüksek olması gibi ayrımcılığın varlığını öne sürüyor²⁰. Araştırmalar, gençlerin ceza adalet kurumlarıyla olan ilişkilerine karşı daha savunmasız olabileceğini ve bunun da muhtemelen genç yaşta okulu terk eden ve sokaklarda vakit geçiren kişilerin sayısının yüksek olmasından kaynaklandığını gösteriyor²¹. Konuya dair bir başka nokta ise Çingene, Roman veya Gezgin gruplarının ceza adaleti sistemleri hakkında sınırlı bilgi sahibi olabilecekleridir²². Araştırmalar hapishaneye girdikten sonra bu gruplara mensup mahpusların “acil sıkıntı ve intihara yol açabilecek” bu tarz problemlerle baş etmekte zorlandıklarını ortaya çıkarmaktadır²³.

Beklentilerimiz

1.10- Beklentiler olarak bilinen ölçütleri incelemekle başlıyoruz. Mahpuslara yönelik muamele ve koşulları değerlendirdiğimiz standartlar burada belirtildiği şekildedir ve her denetim, kurumlarda mahpuslar hakkında yazılanları değerlendirir. Her bir beklenti, beklentilerin karşılanması halinde müfettişlerin normalde neler bulmasını beklediğini ortaya koyan “göstergeler” tarafından desteklenir. “Saygı: Eşitlik ve Çeşitlilik” beklentileri altında tanımlanan sonuçlar, ırk eşitliği ve uyruklu da dahil olmak üzere korunan her özelliğin farklı ihtiyaçlarını tanımak ve bunlara değinmektir. “Koruma altındaki özellikler”e [protected characteristics] sahip olarak bu kapsamda yer almaları, Çingene ve Gezgin

---

20 a.g.e., s. 11.

21 a.g.e., s.12

22 a.g.e., s. 96–100.

23 a.g.e., s. 97

topluluklarından mahpusların farklı ihtiyaçlarına yeterli dikkat gösterilmesini gerekli kılan bir göstergedir.

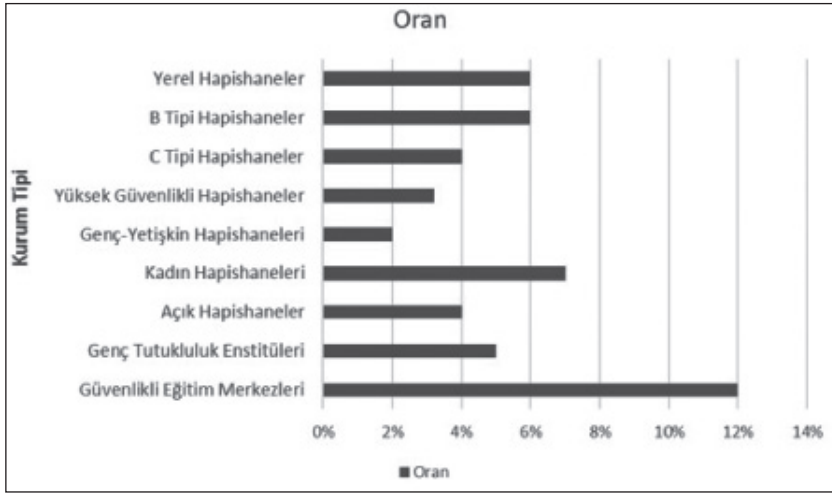
Demografik Bilgiler

1.11- Kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak gören bireyleri tanımlamak genellikle zordur. Birçok Çingene, Roman veya Gezgin mahpusun kendilerini böyle tanımlamak için muhtemel bir isteksizlik duyduğuna dair kanıtlar vardır. Birleşik Krallık'ta 2011 nüfus sayımında, Çingeneler ve İrlandalı Gezginciler (ancak Romanlar veya başka kökenden gezginciler değil) ilk kez ayrı bir etnik kategori olarak "W3" koduna dahil edildi. 2011 yılı için yapılan nüfus sayımı verileri, İngiltere ve Galler nüfusunun sadece 58.000 veya %0,1'inin kendilerini Çingene veya İrlandalı Gezgin olarak tanımladığını gösterdi. Artık hapishanelerde, mahpusların kendilerini Çingene veya İrlandalı Gezgin olarak tanımlamalarını sağlayan P-NOMIS sisteminde (tüm mahpusların kişisel bilgilerini tutan hapishane hizmeti BT [IT] sistemi) W3 kodunda bir Çingene ve İrlandalı Seyahat seçeneği içeriyor. Bununla birlikte, sistemde mevcut olan Çingene ve İrlandalı Gezgincilerin sayılarına dair verilerin tutulduğu P-NOMIS sisteminde gözaltında tutulan bireylerle ilgili bir kodun eklenmesine fırsat verilmediği için gözaltındaki Çingene veya İrlandalı Gezgincilerin sayısı hakkında henüz kesin bir rakam bulunmamaktadır. Etnisitelerini doğru bir şekilde yansıtmak için kayıtların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

1.12- İncelediğimiz kuruluşlarda mahpusların deneyimleri hakkında bilgi toplamak için anket yöntemini uyguladık. "Kendinizi Çingene, Roman veya Gezgin olarak görüyor musunuz?" sorusu Müfettişlik Anketlerinde ilk olarak 2009'da kullanıldı.

2012-2013 yılları arasında mahpusların %5'i bu soruya "evet" yanıtını verdi, önceki yıllarda da karşımıza benzer bir oran (2010-2011 ve 2011-2012 yılları arasında %4) çıkıyor. Bu oran, yetişkin hapisanelerinin türleri arasında anlamlı bir farklılık göstermiyor (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Ankete katılanlardan kendilerini Çingene, Roman Veya Gezgin olarak tanımlayan mahpusların kurumun türüne göre dağılımı

1.13- Anketi tamamlayanların arasında, kadınların kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımlama oranları daha yüksekti (erkeklerin oranı %5'e kıyasla %7).

1.14- Kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak gören mahpusların oranı bazı hapisanelerde çarpıcı bir biçimde yüksek. Araştırmamızda 2012-2013 yılları arasında, Elmley Kraliyet Hapishanesi'ndeki [HMP (Her Majesty Prisons Elmley)] mahpusların %12'si, Gloucester Kraliyet Hapishanesi'ndeki [HMP

Gloucester] mahpusların %11'i ve Winchester Kraliyet Hapishanesi'ndeki [HMP Winchester] mahpusların %10'u kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımladılar. New Hall'da, kadınların %8'i kendisini Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımladı ancak kendini Gezgin olarak tanımladığını bildiren yalnızca bir kişi oldu.

1.15- 2012-13'te Genç Hapishaneleri [Young Offender Institutions (YOIs), Türkçe birebir çevirisi "Genç Suçlu Kuruluşları"dır] olarak adlandırılan özellikle genç mahpusların bulunduğu kurumlarda düzenlenen anketlerde 15-18 yaş grubundaki çocukların %5'i (yetişkinlerde olduğu gibi) kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımladı, bunun yanında Warren Hill'deki YOI'de bu oran %12 olarak bariz şekilde yüksekti. Bununla birlikte, 12-18 yaşları arasında gençlerin bulunduğu Çocuk Hapishaneleri [Secure Training Centres- STC's. Türkçe birebir çevirisi "Güvenli Eğitim Merkezi"dir. Türkiye'deki Çocuk Eğitimevleri'nin (eski adıyla İslahevleri) karşılığı olarak çocukların kapatıldığı kurumlar.] kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak kabul edenlerin oranı %12 olmak üzere daha yüksektir. Kentteki Medway Çocuk Hapishanesi'nde [Medway STC] bu rakam %22 idi.

Çingene, Roman veya Gezgin Mahpuslar ve Daha Geniş Çerçeve Hapishane Nüfusu

1.16- 2012-2013 yıllarında, Çingene, Roman ve Gezgin olmayanlardan hapis cezası alanların oranı %88 iken Çingene, Roman ve Gezgin olanlardan hapis cezası alanlar %85'le daha düşük bir orana sahipler. Bu oran, bu grubun kaçma ihtimalinden korkan ceza adaleti kurumlarının talebi üzerine duruşma öncesi gözaltında tutulma süresinin daha fazla olduğunu ortaya çıkaran araştırma

bulgularını destekleyebilir. Bunun yanı sıra ilk defa hapishaneye girmiş olmanın oranı Çingene, Roman veya Gezgin mahpuslarda %25 ile diğer etnik gruplara ait olanların oranına (%37) kıyasla daha düşüktür.

1.17- Çingene, Roman veya Gezgin mahpusların konuşulan İngilizceyi anlama oranları %95 iken, diğer mahpuslarda bu oran %100 olarak daha yüksekti. Konuşulan İngilizceyi anlamadıklarını bildirenlerin %5'inde Avrupa'dan gelen Romanlar bulunuyor. Çingene, Roman veya Gezgin mahpusların %90'ı yabancı olduklarını bildirdiler. Bunlar arasında İrlandalı Gezginler ve Avrupa'dan gelen Romanlar bulunabilir.

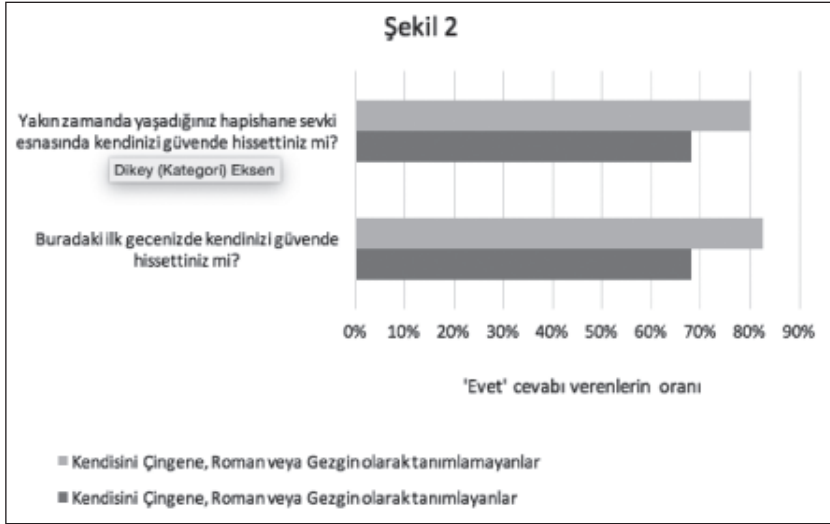
1.18- Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların 18 yaşın altında çocuklara sahip olma oranı %64'le anlamlı bir şekilde Çingene, Roman ve Gezgin olmayanlara göre (%51) yüksek çıktı. Aynı şekilde kendilerini Roman, Çingene ve Gezgin olarak tanımlayanların %36'sı tanımlamayanların %19'u engelli olduklarını belirtmiştir. Diğer birçok açıdan, anket sonuçlarımız, hapisanelerde bulunan Çingene, Roman ve Gezgin grubunun mahpus nüfusunun geri kalanından büyük ölçüde farklı olmadığını göstermiştir.

Hapishane Deneyimleri

1.19- 2012-2013 anketlerimizde kendilerini Çingene, Roman ve Gezgin olarak tanımlayanlar hapishane deneyimine ilişkin sorularda diğer mahpuslara kıyasla daha olumsuz cevaplar veriyorlar. Karşılaştırma verilerinin sağlandığı 194 anket sorusu için bu grup, Çingene, Roman ve Gezgin olmayanlara kıyasla soruların %57'sine (111) anlamlı derecede daha olumsuz, soruların sadece %7'sine (13) daha olumlu yanıtlar vermişlerdir.

1.20- Olumsuz yanıt verilen soruların özellikle güvenlik alanında olması dikkat çekiciydi. Kendilerini Çingene, Roman ve Gezgin olarak tanımlayanların, hapisaneyeye giden yolda ve/veya hapisanedeki ilk gecelerinde kendilerini güvende hissettiklerini söyleme oranları, Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara göre anlamlı derecede düşüktü (Şekil 2).

Şekil 2: Hapishaneye Sevk Esnasında ve Hapishanedeki İlk Gecelerinde Kendilerini Güvende Hissetme Algısı

1.21- Şekil 3'te gösterildiği gibi, hapishane düzeni içinde kendini Çingene, Roman ve Gezgin olarak tanımlayan mahpusların kendi güvenliklerine dair şüphelerini içeren bildirimlerde bulunma oranları, Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara göre daha yüksek çıkmıştır:

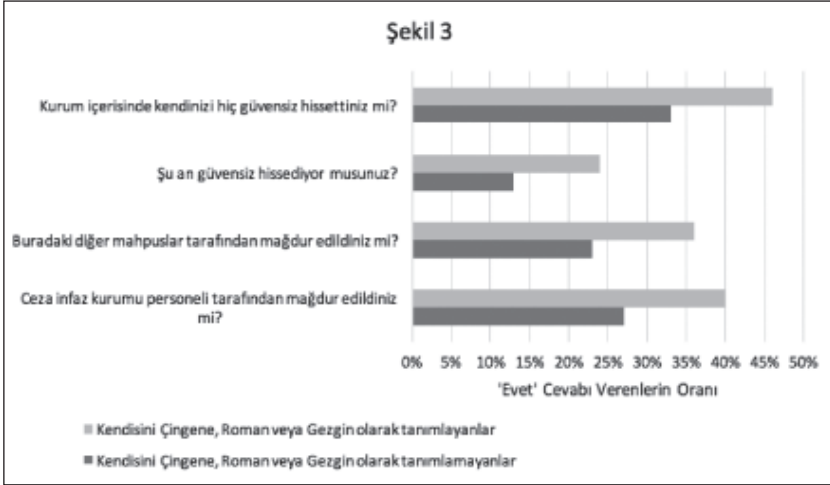
- %46 kendisini bir noktada güvensiz hissettiğini (%33'e kıyas-

la), %24'ü anket sırasında güvensiz hissettiğini (%13'e kıyasla) belirtmiştir.

- %36'sı bir noktada diğer mahpuslar tarafından (%23'e kıyasla), %40'ı personel tarafından (%27'ye kıyasla) şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir.

Şekil 3: Kurum İçindeki Güvenlik ve Mağduriyet Algıları

1.22- Her nasılsa, Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların şiddete uğradıklarında bunu bildirme oranları Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara kıyasla daha yüksektir (%41'e %36).

1.23- Güvenlik, Çocuk Hapishaneleri'nde [Secure Training Centres- STCs] bulunan ve Çingene, Roman ve Gezgin olan genç bireyler için de bir sorundu. Çingene, Roman ve Gezgin olmayanlara kıyasla, onlar:

- Kurum içerisinde bir noktada güvensiz hissettiklerini bildir-

me oranı daha yüksek (%36'ya %17).²⁴

- Başka genç kişiler ya da genç grupları tarafından zorbalığa veya şiddete maruz kalma oranları daha yüksek (%39'a %13).²⁵
- Herhangi bir zorbalık veya şiddete uğrama durumunda yapacakları bildirimlerde personel tarafından ciddiye alınmayı beklemek onlar için daha düşük bir oran (%56'ya %82)²⁶.

1.24- Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların belirli disiplin ve davranış yönetimi türlerine [Disiplin cezası vb. uygulamalara] tabi olduklarını rapor etme ihtimalleri daha yüksekti.*

- %14'ü, önceki altı ayda fiziksel olarak kısıtlanmış olduğunu bildirmiştir (Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpusların %6'sı bu cevabı vermiş).
- %25'i son altı ayda ayrımcılığa maruz kaldığını bildirirken, Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslardan bunu bildirenlerin oranı %17'dir.

1.25- Bununla birlikte, yetişkin nüfusunun aksine Çocuk

24 Elwood, C., (2013), Children and young people in custody, 2012–13: an analysis of the experiences of 12–18-year-olds' perceptions of their experience in secure training centres. HM Inspectorate of Prisons and Youth Justice Board London, s.43.

25 A.g.e.

26 A.g.e., s.44.

* Bizim notumuz: Buradaki tespitin sorunlu olduğunu söyleyebilmek mümkün. “Rapor etme ihtimallerinin yüksek olması”, “aynı oranda hak ihlaline maruz kalmalarına rağmen Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar daha fazla rapor ediyorlar” anlamına gelmektedir. Oysa ki rapor etme oranlarının yüksekliği, daha fazla hak ihlaline maruz kalmalarının sonucu da olabilir.

Hapishaneleri'nde bulunan Çingene, Roman ve Gezgin genç bireylerden, fiziksel olarak kısıtlandığını düşünenlerin oranı daha düşüktür (%31'e %7). Yetişkinlerin aksine, korkutulduğunu ve şikâyet etmeye çekindiklerini belirtenlerin oranı açık arayla gençlerde %7'ye kıyasla %27 ile daha yüksek çıkmıştır.

1.26- Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar, bir dizi probleme destek verilmesi gerektiğini Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara göre daha yüksek oranla bildirirken, bu tür bir desteği aldıklarını söyleme oranları daha düşüktü. Örneğin Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların %27'si hapishaneye ilk geldiklerinde depresyon veya intihar hissini, olmayanlara göre daha yüksek gösterdi (%15 ile karşılaştırıldığında). Bununla birlikte, bunun için hangi desteğin mevcut olduğu hakkında bilgi almak için daha az başvuruyorlardı (%35'e karşılık %44).

1.27- Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların hapishaneye varışında bir dizi başka sorunun bulunması daha olasıdır:

- Akıl sağlığı sorunları- %13' kıyasla %27,
- Aileyle iletişimde yaşanan sorunlar- %23'e kıyasla %30,
- Maddi endişeler- %16'ya kıyasla %23,
- Uyuşturucu ve alkol bağımlılığıyla ve amacı dışında ilaç kullanımıyla ilgili problemler (Şekil 4'e bakın).

1.28- Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar engellilik veya diğer sağlık sorunları durumunda bunun bildirimini Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara göre daha sık yaparken, sağlık servisinin kalitesine ilişkin yorumları daha negatif.

1.29- Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların diğerlerine göre daha küçük bir kısmı yazılı İngilizceyi anladığını belirtmiştir (%99'a kıyasla %89). Bu durum bir dizi hizmet ve faaliyete erişimi olumsuz etkileyebilir.

- Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların daha düşük bir kısmı başvuru yapmanın kolay olduğunu belirtiyor %85'e kıyasla %75, iş sahibi olmanın kolay olduğunu belirtenler de yine diğerlerine göre düşük kalıyor (oranı %45'e %37).
- "Suç davranışı programlarına" [offender behaviour programmes] yakın oranlarda katılım sağlamalarına rağmen Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslardan şu an hapishane içinde işe

sahip olanlarının, mesleki ya da beceri eğitimi alanların ya da eğitime katılanların oranı Çingene, Roman ve Gezgin olmayan mahpuslara kıyasla daha düşüktür.

1.30- Eğitimin odak noktası olduğu STC'lerde Çingene, Roman ve Gezgin olan genç mahpuslardan, kurumda verilen eğitimin hapisane sonrasında kendilerine yardımcı olacağını belirtenlerin oranı %89 iken, diğerleri için bu oran %66'dır.

1.31- Aileleriyle görüşmeleri için hapisane personeli tarafından desteklendiklerini belirtenlerin oranı Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslarda daha yüksek olmasına rağmen (%40'a %35) diğer mahpuslara kıyasla posta gönderip almakla ilgili (%52'ye %45) ve telefonlara erişimde (%35'e %28) daha fazla sorun yaşadıkları belirtilmiştir. Bununla beraber diğer mahpuslara kıyasla aile ve arkadaşların ziyaretlerine gelmesinde daha fazla sıkıntı yaşadıkları söylenemez.

Çıktılar

1.32- 1 Nisan 2012-30 Nisan 2013 tarihleri arasında Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar ile ilgili 22 farklı kuruluşa 23 öneri yaptık. Bu tavsiyelerin çoğu, iyileştirilmiş istişare ve temsil süreçleri, topluluk müdahaleleriyle daha iyi bağlar ve eşitlik ve çeşitlilik politikaları kapsamında daha ayrıntılı referanslar da dahil olmak üzere çeşitli mekanizmalar yoluyla uygun desteğin artırılması ihtiyacıyla ilgilidir. Önerilerin beşten fazlası, Çingene, Roman ve Gezgin gruplarından mahpuslar için daha iyi tanımlama veya tarama süreçleri geliştirmeye ilgilidir.

1.33- Hapisane alnında Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslara yönelik iyi uygulama örnekleri bulduk (bkz. Aşağıda Şekil 5).

Bununla birlikte, [bu gruplardan mahpuslar] önemli bir azınlık olmasına rağmen, çoğu hapisanede tanınmayan veya desteklenmeyen kişilerdir. Gloucester'da yapılan araştırmamızda nüfusun %11'inin Çingene, Roman veya Gezgin kökenli olduğu sonucuna ulaşıldı ancak bu grup için herhangi bir hüküm veya destek mevcut değildi. Aynı şekilde, araştırmamızdaki mahpusların %10'unun kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak tanımladığı Winchester'da, kütüphanedeki bir uzman dergisi hariç, bu grubun ihtiyaçları neredeyse tamamen fark edilmeden gitmişti.

Şekil 5: 2012-13 yıllarında Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar için iyi uygulama örnekleri

HMP YOI Feltham'da, Çingene Roman ve Gezgin genç mahpuslar için oluşturulan destek grubu oldukça olumlu ve üretici çalışmalarla biliniyor.
HMP Birmingham'da, Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar için aylık olarak düzenlenen ve bir yıldan fazla bir süredir devam ettirilen forum, düzenli Gezginler bülteninin yanı sıra çeşitliliği teşvik etmek için bir Gezgin etkinliği düzenleniyor.
HMP Liverpool'da hapisanede gerçekleştirilen ilk Gezginler forumunda bir dış topluluk olarak katılan Irish Community Care Merseyside ile bağlantılar kuruldu. Ayrıca hapisane radyosunda İrlandalı Gezginleri konu alan bir program sunulması planlanıyordu.

HMP Woodhill'de Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar aileleriyle tek iletişim araçları telefonsa kendi hesaplarındaki parayla ek haftalık telefon kredisi için başvurabiliyorlar. Gezginlere dair onaylı internet sitelerinin veri tabanı oluşturuldu. Hapishane içerisinde Gezgin ve Çingene ayları kutlandı.

HMP Leyhill'de, Çingene, Roman ve Gezgin mahpus aileleri kapıda ziyaret izni alabilmeye başladı.

HMP Leeds'de, Çingene, Roman ve Gezgin mahpusları serbest bırakma konusunda destek toplamak için toplum örgütleriyle bağlantılar kuruldu.

1.34- Birkaç hapishanede destek gruplarının veya forumların, genellikle rahipler tarafından veya çeşitlilik görevlileri/grupları [diversity officers/groups] tarafından kurulduğuna dair kanıtlar vardı. Bununla birlikte, bu grupların veya forumların bulunduğu kurumlarda, mahpusların her zaman iyi katılım sağlayamadığı ve bu mahpus gruplarını desteklemek için daha fazla şey yapılabileceği bildirildi. Aynı zamanda Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslarının sayılarını, muhtemelen W3 etnik azınlık yasasını uygulamaya koyma şartına yanıt olarak, daha etkin bir şekilde izlemek için çabaladığına dair bazı kanıtlar da vardı.

Sonuçlar

1.35- En düşük tahminlerde bile (ki bu hafife alınmış kabul edilir), Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların hapishane nüfusun içerisinde aşırı derecede temsil edildiği açıktır. Araştırma bulgu-

larına göre Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların diğerlerine oranı %5 kadar yüksek (özellikle kadın mahpuslar için), bazı kurumlarda özellikle çocukların tutuldukları kurumlarda ise bu oran daha yüksektir. Bu aşırı temsilin nedenleri hapisshane servisinin [prison service] dışında yatıyor ve bunu anlamak ve çözmek için daha çok şey yapılması gerekiyor. STC'lerde kalan ve kendini Çingene, Roman ve Gezgin olarak tanımlayan çocuk ve gençlerin büyük çoğunluğu gözaltı sürecinde en savunmasız halde olanlar ve zorlu koşullarda bulunanlardır ve haklarında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

1.36- Hapishane ve genç tutukluluk izleme sistemi [Prison and youth custody monitoring systems], Çingene, Roman ve Gezgin mahpusları güvenlik, davranış, eğitim ve yeniden yerleşimle ilgili ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak tanımlamak ihtiyacını gözetmektedir. Bulgularımıza göre Çingene, Roman ve Gezgin mahpuslar için emlak vasiliği [custodial estate] konusunun da üzerine düşülmemekte, konuya dair birçok eksiklik bulunmaktadır. Dahası, bu grubun farklı ihtiyaçları genellikle tanınmıyor ve desteklenmiyor. Konuşulan İngilizceyi anlamayan ve anketimize katılan Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların %5'ini oluşturan ve hizmetlere erişimde ciddi derecede sınırları olan bu bireyler için ihtiyaçların acil olarak belirlenmesi gerekmektedir.

1.37- Anket çalışmamız Çingene, Roman ve Gezgin mahpusların bir dizi alanda daha kötü sonuçlarla karşılaştığını destekler nitelikte bulgular barındırıyor Çoğu, hapishanede kendi güvenlikleriyle ilgili endişeleriyle ve mağduriyet seviyelerinin yüksek olmasıyla ilgili ki bu iki alan da acil eylem gerektirmektedir. Kendilerini Çingene, Roman veya Gezgin olarak gören mahpusların mental sağlık ve maddenin kötüye kullanımı da dahil olmak üzere sağlık alanlarındaki sorunları bildirme oranı daha yüksektir. An-

cak sürekli olarak bu ve diğer alanlarda daha az destek aldıklarını bildirmişlerdir. Bazı kurumlarda uygulamalardan iyi örnekler tespit edilmiştir ancak diğer kurumlarda mahpuslara ulaşmamak bu konuda bilgi almaya engel oluşturmaktadır.

Adalet Bakanlığı'na Tavsiyeler

Çingene, Roman ve Gezginlerin ceza adaleti sistemindeki aşırı temsillerinin nedenini anlamak, hapisanedeki ihtiyaçlarıyla ve nasıl daha iyi desteklenebilecekleriyle, hapisane içerisinde yerleştirilmeleriyle ve açık oldukları riskleri azaltmaya dair konunun arka planıyla ve daha fazlasıyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılması gerekmektedir.

Gençlik Adalet Kurulu'na [Youth Justice Board] Tavsiyeler

STC'lerdeki genç Çingene, Roman veya Gezgin mahpusların sayısı araştırılmalı ve bunların gençlik adalet sistemi ile daha geniş teması için ne gibi etkileri olduğu anlaşılmalıdır. Gençlik Adalet Kurulu diğer ilgili kurumlarla aşırı temsili anlamak için ortak çalışmalar yürütmeli ve bu gençlerin ihtiyaçlarının tespit edildiğinden ve karşılandığından emin olmalıdır.

"Çünkü niye Romanlar, siz istesenez de biriyle uzak kalamıyorsunuz.

Neden kalamıyorsunuz, okuma yazmamız yok. Dilekçe yazdırmamız için biriyle muhatap olmak zorundasınız, gardiyanla iyi geçinmek zorundasınız." M., Kuştepe

"Paran varsa çok rahatsın. Kendine eleman bile tutabiliyosun kendine hizmet etmesi için. Onun ihtiyacını karşılamak için."

V., Maltepe L Tipi Kapalı

"Dilekçeyi ben yazıyodum. Arkadaşım diyodu mesela senin yazın güzel diyodu. Ben şuraya dilekçe yazıcam, bana yazdırıyodu. Bi arkadaşıma mektup geliyodu, başka bi arkadaşım onu okuyodu."

Y., Ferizli L Tipi Kapalı

"Valla bazı gidiyom durumum oldu mu gidiyom durumum olmadı mı gidemiyom. Yani yalan değil. Çocuklar zaten iki tane bekârım var onlar işsiz zaten. Çalışmıyo. Yani durum kötü yani...

Oğlan da istiyor gideyim ama götüremedim durumum yok ki. Dünyanın bi ucu be ablam be. Kolay değil oraya gitmek Silivri yani.

Araba ister otobüs ister." İ., Tarlabaş

CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE
SİYASİ TUTUKLULARIN DURUMU

TCPS
TÜRKİYE HAPSHANE CAZİHALARI MERKEZİ
TURKEY'S CENTER FOR PRISON STUDIES

THEA
TÜRKİYE HAPSHANELER ENFORMASYON AĞI
TURKEY'S PRISON INFORMATION NETWORK

